

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА

Навчально-науковий інститут права
Кафедра інтелектуальної власності та інформаційного права

«До захисту у ЕК допустити»
Завідувач кафедри
інтелектуальної власності та
інформаційного права
д.ю.н., доц. Кодинець А.О.

(підпис)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

Legal tech стартап

студента 2 року навчання ОР «Магістр»
групи ІТ Право
спеціальності 081 «Право»

Заочної форми навчання

Петрів Ольги Олексіївни

Науковий керівник :

Зеров К.О.
посада, науковий ступінь,
прізвище, ініціали, підпис

Рецензент:

посада, науковий ступінь,
прізвище, ініціали, підпис

ЗМІСТ

МАГІСТЕРСЬКЕ ЗАВДАННЯ	4
КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН	5
РЕФЕРАТ	8
АНОТАЦІЯ	10
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	12
ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1	
Поняття та джерела правового регулювання інноваційних технологій та поняття «Стартап» в праві України	17
1.1. Поняття «Стартап» та інноваційних технологій в господарському праві України	17
1.2. Нормативне та договірне регулювання створення та діяльності стартапів в Україні	19
Висновки до Розділу 1	31
РОЗДІЛ 2	
Особливості правового регулювання legal tech стартапу в Україні	33
2.1. Суб'єкти інноваційної діяльності	33
2.2. Основні організаційно-правові форми юридичних осіб - legal tech стартапів	37
2.3. Висновки до Розділу 2	39
РОЗДІЛ 3	
Потенційні виклики та ризики під час діяльності legal tech стартапів в Європейському Союзі, США та Канаді	42
3.1. Застосування права Європейського Союзу, США та Канади під час провадження діяльності legal tech стартапу	42
3.2. Поширені юрисдикції для створення та ведення господарської діяльності legal tech стартапу закордоном	53
Висновки до Розділу 3	56

Розділ 4	
Охорона прав інтелектуальної власності в legal tech стартапі	58
4.1. Охорона торговельної марки legal tech стартапу	58
4.2. Особливості патентно-правової охорони складових legal tech стартапу	64
4.3. Висновки до Розділу 4	67
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науковий керівник:

к. ю. н., асистент кафедри
інтелектуальної власності та
інформаційного права
Зеров К.О.

«____» _____ 20__ року

МАГІСТЕРСЬКЕ ЗАВДАННЯ

Петрів Ольга Олексіївна, студентка 2 року навчання заочної форми здобуття освіти за спеціальністю 081 «Право»

- 1. Тема роботи:** «Legal tech стартап».
- 2. Термін здачі керівнику для підготовки відгуку:** 11.11.2022
- 3. Робота виконується на базі** Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- 4. Теоретичне завдання:** проведення аналізу нормативно-правових актів, наукової та правничої літератури.
- 5. Практичне завдання:** виокремлення особливостей діяльності legal tech стартапів та, як результат, визначення найоптимальніших шляхів розвитку діяльності legal tech стартапів.
- 6. Сфера застосування результатів роботи:** правотворчість, наукова діяльність, правозастосовча діяльність
- 7. Завдання вручено студенту:**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науковий керівник:

к. ю. н., асистент кафедри
інтелектуальної власності та
інформаційного права
Зеров К.О.

«_____» _____ 20__ року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Петрів Ольга Олексіївна, студентка 2 року навчання заочної форми здобуття освіти за спеціальністю 081 «Право»

Тема роботи: Legal tech стартап

№	Види робіт	План	Фактично
1.	Підбір наукової літератури та нормативних актів за темою роботи	15.07.2022 – 27.07.2022	15.07.2022 – 27.07.2022
2.	Розробка плану і його погодження	28.07.2022 – 01.08.2022	28.07.2022 – 01.08.2022

3.	Підготовка першого розділу	07.08.2022 – 20.09.2022	07.08.2022 – 23.09.2022
4.	Підготовка другого розділу	22.09.2022 – 10.10.2022	30.09.2022 – 14.10.2022
6.	Підготовка третього розділу	15.10.2022 – 27.10.2022	20.10.2022 – 27.10.2022
7.	Доопрацювання роботи	01.11.2022 – 03.11.2022	01.11.2022 – 03.11.2022
8.	Підготовка висновків до роботи	04.11.2022 – 08.11.2022	04.11.2022 – 08.11.2022
9	Підготовка реферату та анотацій	09.11.2022	08.11.2022
10	Подання роботи науковому керівнику для написання відгуку	11.11.2022	11.11.2022
9.	Підготовка остаточного варіанта роботи та його технічне оформлення	18.11.2022	

11	Подання роботи на кафедру	14.12.2022	
----	---------------------------	------------	--

РЕФЕРАТ

Обсяг магістерської роботи: 78 сторінок

КЛЮЧОВІ СЛОВА: Європейський Союз, судова практика, договір про нерозголошення конфіденційної інформації, legal tech стартап, стартап, інноваційна діяльність.

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ: суспільні відносини, що виникають, змінюються й припиняються у процесі діяльності legal tech стартапів у сфері інформаційних технологій.

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ: правовідносин в цивільно-правовому аспекті, наукові погляди, ідеї, концепції та теорії, нормативно-правові акти України і практика їх застосування, зарубіжне законодавство, що стосується діяльності legal tech стартапів

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ: дослідження потенціалу розвитку діяльності legal tech стартапів в умовах сучасного розвитку законодавства у сфері інноваційних технологій у світі; дослідження судової практики у сферах, що стосуються діяльності legal tech стартапів, а саме судової практики, що стосується поширення конфіденційної інформації, кіберсквотингу та захисту прав інтелектуальної власності; порівняльний аналіз правового регулювання інноваційної діяльності в різних правових системах.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ: досліджено права осіб на здійснення інноваційної діяльності, шляхом аналізу суб'єктів інноваційної діяльності, принципів інноваційної діяльності, наукової літератури та нормативно-правових актів, що стосуються здійснення діяльності у сфері інноваційної діяльності.

СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ:

- застосування викладеного аналізу правового регулювання legal tech стартапів під час здійснення ними своєї діяльності;

- правотворчість з метою розробки змін до чинного законодавства України у сфері діяльності стартапів.

ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ: аналіз судової практики України, Європейського Союзу, а також нормативно-правових актів України, США та ЄС.

АНОТАЦІЯ

Петрів О. О. Legal tech стартап

Магістерська робота. Кафедра інтелектуальної власності та інформаційного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ, 2022.

Магістерська робота присвячена дослідженню регулювання інноваційної діяльності "legal tech стартапів" за допомогою аналізу нормативно-правових актів та наукової літератури, а саме актів Сполучених Штатів Америки та Європейського Союзу.

Під час здійснення такого дослідження було розглянуто нормативно-правові акти та судову практику України, Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки.

Як результат, було здійснено аналіз правового регулювання інноваційної діяльності та дотичних сфер права, що потребують регулювання в ході здійснення своєї діяльності суб'єктами інноваційної діяльності.

ABSTRACT

Petriv O.O. Legal tech start up

Thesis for a master's degree. Department of Intellectual Property Law and Informational Law of the Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, 2022.

The master's work is devoted to the research of regulation of innovative activities of "legal tech startups" through the analysis of normative legal acts and scientific literature, namely the acts of the United States of America and the European Union.

During the implementation of such a study, regulatory legal acts and judicial practices of Ukraine, the European Union and the United States of America were considered.

As a result, the analysis of legal regulation of innovation activities and related areas of law that require regulation in the course of their activities by subjects of innovation activities was carried out.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗУ	Закон України
GDPR	General Data Protection Regulation
CAN-SPAM Act	Controlling the Assault of Non-Solicited Pornography and Marketing Act (CAN-SPAM ACT) (Закон «Про контроль за нападами порнографії та маркетингу без замовлення»)
Директива 2001/29/ЄС	Директива Європейського парламенту та Ради від 22 травня 2001 р. «Про гармонізацію певних аспектів авторського права та суміжних прав у інформаційному суспільстві»
CASL	Canadian anti spam legislation - Канадське законодавство про боротьбу зі спамом
ЄС	Європейський союз
ТОВ	Товариство з обмеженою відповідальністю

FTC	Federal Trade Commision - Федеральна Торгова Комісія
-----	--

ВСТУП

Актуальність дослідження. Наразі під час потужного розвитку у світі сфери технологій існує необхідність аналізу законодавства, що стосується здійснення інноваційної діяльності та регулювання правовідносин, які виникають в ході такої діяльності. В різних країнах світу відповідне регулювання відбувається на різних рівнях. Саме тому важливим є запозичення досвіду інших високорозвинених країн, в яких регулювання діяльності суб'єктів сфери інформаційних технологій досягнуло найвищого рівня.

Досвід Європейського Союзу та досвід Сполучених Штатів Америки може послугувати важливим вектором розвитку законодавства України у сфері регулювання інноваційної діяльності. Такі досягнення стосуються не лише регулювання інноваційної діяльності, а й регулювання дотичних до неї правовідносин, без регулювання яких неможливим є забезпечення нормального рівня розвитку законодавства у сфері інноваційних технологій, а саме правовідносини, що стосуються захисту прав інтелектуальної власності та конфіденційної інформації.

Мета і задачі дослідження. Метою відповідної роботи є дослідження законодавчого регулювання інноваційної діяльності за допомогою аналізу правових позицій та практики законодавчого регулювання відповідної діяльності в країнах світу.

Досягнення мети дослідження можливе за допомогою виконання таких задач:

- 1) визначення поняття “стартап”, “Legal tech стартап” на основі існуючих доктринальних розробок;
- 2) дослідження джерел регулювання інноваційної діяльності;
- 3) аналіз практики Європейського Союзу у сфері розвитку законодавства, що стосується інноваційної діяльності

4) визначити особливості правової охорони елементів Legal tech стартапу через призму права інтелектуальної власності.

Об’єкт дослідження: суспільні відносини, що виникають, змінюються й припиняються у процесі діяльності legal tech стартапів у сфері інформаційних технологій.

Предмет дослідження: правовідносин в цивільно-правовому аспекті, наукові погляди, ідеї, концепції та теорії, нормативно-правові акти України і практика їх застосування, зарубіжне законодавство, що стосується діяльності legal tech стартапів.

Методи дослідження. Під час написання відповідної роботи було використано наступні методи наукового пізнання:

- 1) порівняльно-правовий метод використовувався під час порівняння законодавчого регулювання інноваційної діяльності в різних країнах світу
- 2) метод аналізу використовувався під час аналізу визначення поняття “стартап”, та, як результат, визначення поняття “legal tech стартап”

Науково-теоретична основа роботи. Науково-теоретичну основу роботи складають праці наступних практикуючих правників та науковців: Сизоненко В. О., Атаманова Ю. С., Корецька-Гармаш В. О., Жорнокуй Ю. М., Ершова І. В., Фролова Н. М., Санджей Шарма, Перевалова Л.В., Аврамова О.Є., Глізнуца М.Ю.

Нормативно-правова основа роботи. Нормативно-правову основу цього дослідження склали Controlling the Assault of Non-Solicited Pornography and Marketing Act (CAN-SPAM ACT) (Закон України «Про контроль за нападами порнографії та маркетингу без замовлення»); Загальний регламент захисту даних (General Data Protection Regulation); Canadian anti spam legislation - Канадське законодавство про боротьбу зі спамом (CASL), Закон України “Про інноваційну

діяльність”, Закон України “Про охорону прав на знаки для товарів і послуг”, Закон України «Про авторське право і суміжні права».

Емпірична основа роботи. Емпіричну основу дослідження становлять нормативно-правові акти та судова практика.

Практичне значення одержаних результатів. Відповідна робота може підлягати використанню під час викладання курсу “Legal tech стартап”.

Завдяки результатам даних досліджень наукових поглядів щодо інноваційної діяльності стартапів та дотичних сфер можна здійснювати подальше вивчення теми удосконалення процесів регулювання інноваційної діяльності legal tech стартапів.

РОЗДІЛ 1

Поняття та джерела правового регулювання інноваційних технологій та поняття «Стартап» в праві України.

1.1. Поняття «Стартап» та інноваційних технологій в праві України.

На сьогоднішній день у зв'язку з потужним розвитком інноваційних технологій питання поняття, правового регулювання діяльності стартапів набуло значної актуальності, втім, на рівні правової доктрини відсутні усталені підходи до поняття “стартап”. Серед них можна виділити такі:

1) Стартап є короткостроковою формою інноваційного та малого підприємства, основною метою якого є створення продукції, що є інноваційною, та отримання максимального ефекту.¹

2) Стартап – це компанія, основою і запорукою існування якої є наявність інноваційної ідеї, що забезпечує споживчу цінність²

3) Стартап – це бізнес-проект, характерною особливістю якого є масштабування протягом короткого проміжку часу³

Водночас на рівні законодавства України поняття «стартап» визначено в положеннях Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року», а саме - в переліку структурних елементів національної інноваційної екосистеми. Відповідно до положень цього розпорядження стартапи визначають як «юридичних осіб, що здійснюють діяльність з впровадження новацій, які створюються самим підприємством чи передаються від інших суб'єктів

¹ Формування та розвиток стартапів в Україні: тенденції і перспективи / Яцкевич І.В., Петрашевська А.Д., Кемарська Т.Г., - с.145 – Режим доступу: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_1/26.pdf

² Розвиток стартапів в Україні – к.е.н., доцент Оксенюк К.І. 2018 – с. 104 – 105 – Режим доступу: http://e-region.lutsk-ntu.com.ua/index.php/ekonomichni_nauky/article/view/42/42

³ Сучасна парадигма стартапів у бізнесі / Попко О.В., Мальчик М.В. – 2014 № 811. С. 276 - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2014_811_43

господарювання».⁴ У свою чергу в положеннях Господарського кодексу визначається те, що інноваційна діяльність у сфері господарювання – це «діяльність, що здійснюється учасниками господарських відносин на основі реалізації інвестицій з ціллю виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя».⁵

Згідно з положень Закону України “Про інноваційну діяльність” під інноваційною діяльністю розуміється «діяльність, що спрямована на комерціалізацію та використання результатів наукових розробок досліджень, що зумовлює випуск на ринок нових послуг та товарів, що є конкурентоздатними».

У свою чергу, інноваційний проєкт відповідно до положень Закону України “Про інноваційну діяльність” є «комплексом процедур та заходів, які є необхідними для розробки, створення, а також реалізації інноваційного продукту і/ або інноваційної продукції. Такий комплекс процедур та заходів має відображатись у комплекті документів, що складені відповідно до вимог законодавства».⁶

З економічної точки зору, для того, щоб стартап міг повноцінно функціонувати, важливою складовою діяльності стартапу є MVP (англ. minimum viable product), тобто мінімально життєздатний продукт. Такий MVP після розробки слугує для стартапу свого роду тестовою формою, за допомогою якої учасники стартапу можуть отримати відгуки від потенційних користувачів. Наявність MVP у стартапу сприяє розширенню розуміння того, що потенційно потребує доопрацювання та покращення в legal tech стартапі. Досить часто в ході такого покращення проявляється одна з ключових ознак стартапу, а саме інноваційність.

⁴ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 526-р Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>

⁵ Господарський кодекс України в редакції від 19.08.2022 Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – ст.325 – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

⁶ Закон України «Про інноваційну діяльність» в редакції від 12.04.2022 Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – ст.1 – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

З вищенаведеного можна зробити висновок, що для максимально точного визначення того, що є стартапом, варто врахувати таку його основну ознаку як інноваційність. Стартапи як такі набули широкого поширення відносно нещодавно. Це було зумовлено стрімким розвитком сфери інформаційних технологій та впровадження їх у повсякденне життя людей.

Враховуючи те, що основною ознакою стартапу є інноваційність діяльності, що здійснюється особами, які займаються розвитком стартапів, поняттю legal tech стартап можна надати наступне визначення.

Legal tech стартап - це юридична особа, що займається впровадженням інформаційних технологій у право з метою пошуку масштабованої та повторювальної MVP, основною метою якої є покращення юридичних процесів шляхом зменшення рівня бюрократичних процесів під час реалізації громадянами своїх прав.

1.2. Нормативне та договірне регулювання створення та діяльності стартапів в Україні

Під час здійснення своєї діяльності засновникам legal tech стартапу на території України варто врахувати те, що однією з найважливіших засад діяльності legal tech стартапу є організація роботи в команді. Це пов'язано також з тим, що ознакою legal tech стартапу як такого є те, що його діяльність є підприємницькою діяльністю.

За результатами аналізу, які можна знайти в підрозділі 2.2 цієї роботи, найбільш поширеними організаційно-правовими формами створення стартапу є товариство з обмеженою відповідальністю та акціонерне товариство. Товариство з обмеженою відповідальністю – це господарське товариство, яке має поділений на частки статутний капітал і несе відповідальність щодо своїх зобов'язань лише своїм майном.⁷

Окрім цього варто звернути увагу на те, що діяльність стартапів може

⁷ Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» в редакції від 26.09.2022 Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#n418>

регулюватись законом України «Про акціонерні товариства» у зв'язку з тим, що така організаційно-правова форма також має значну частину переваг, що стосуються порядку залучення інвестицій та дій у разі банкрутства. Детальніше про це в підрозділі 2.2 цієї роботи.⁸

Окрім цього правовий статус стартапів регулюється положеннями спеціального правового режиму Дія.City. Основні принципи функціонування режиму Дія.City закріплені в положеннях закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні».

Відповідно до положень цього закону Дія.City є сукупністю правових норм, відповідно до яких визначаються обов'язки та права особи, які виникають, змінюються, а також припиняються у зв'язку з отриманням заяви про набуття, набуттям або втратою статусу резидента Дія. City.⁹

1.Такий стартап має бути зареєстрований за 24 місяці до того дня, в який відбулась подача заяви на резиденство в Дія.City.

2.Дохід такого стартапу не повинен перевищувати 7 585 500 грн у році, який був попереднім; в році здійснення подання заяви; році, в якому набувається статус резидента Дія.City та в наступному за ним році.

Також для стартапів визначений час, за який такі стартапи мають виконати ті вимоги вступу в Дія Сіті, які є загальними, а саме:

1. Середня місячна заробітня плата для працівників повинна бути не менш ніж 1200 євро.

2. Кількість гіг-спеціалістів та працівників має складати не менше 9 осіб.

3. Відсоток від доходу повинен бути не менше ніж 90 відсотків на рік, а також має бути дотримана відповідність конкретно визначеним напрямкам діяльності.

Виконання таких вимог має відбутись до 31 грудня того року, який є

⁸ Закон України «Про акціонерне товариство» в редакції від 06.10.2021 / Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text>

⁹ Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» №1667-IX в редакції від 15.07.2021 р. / Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>

наступним після того, як стартап отримав статус резидента Дія Сіті. У випадку, якщо таких вимоги не буде дотримано, статус резидента буде втрачено.

Вважаю, що необхідно під час аналізу правового регулювання діяльності стартапів в Україні максимально чітко регламентувати відносини з працівниками. При укладенні трудового договору законодавство України надає перелік обов'язкових трудових гарантій працівнику. У свою чергу legal tech стартап зобов'язаний забезпечити виконання цих гарантій, у випадку, якщо між працівником та legal tech стартапом буде укладено трудовий договір.¹⁰

Одним із способів оформлення відносин між стартапом та найманим працівником legal tech стартапу є укладення трудового договору. В такому разі процес звільнення працівника, який був оформлений за допомогою укладення трудового договору, є набагато складнішим, ніж того працівника, який уклав з legal tech стартапом цивільно-правовий договір.

Іншим шляхом регулювання відносин з legal tech стартапом є укладення цивільно-правового договору про надання послуг. Як зазначає Ніколас Лаванда, договір про надання послуг – це юридично обов'язковий договір, у якому викладено положення, умови, права та обов'язки кожної сторони.¹¹

Джесіка Андерсон до основних (істотних) положень, які мають бути включені в договір про надання послуг, віднесла такі положення: назви сторін, обсяг послуг, ціна, умови оплати, будь-які інші деталі, які стосуються договору про надання послуг.¹²

Ми вважаємо, що істотними умовами договору про надання послуг legal tech стартапу доцільно визнавати предмет, ціну, строк дії, підстави для зміни або розірвання договору, правові наслідки зміни або розірвання договору, умови оплати та обсяг послуг.¹³

¹⁰ Кодекс законів про працю України в редакції від 29.10.2022 . / Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

¹¹ “Що таке угода про надання послуг” / Ніколас Лаванда – Режим доступу: <https://legalvision.com.au/write-service-agreement/>

¹² «Ключові умови включені в угоду про надання послуг»/Джесіка Андерсон – Режим доступу: <https://legalvision.com.au/understanding-service-agreements-key-terms/>

¹³ Цивільний кодекс України № 435-IV в редакції від 10.10.2022/ Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

У випадку, якщо договір, що укладається між сторонами є двомовним, варто зафіксувати положення про двомовність в договорі, а також те, яка з мов, що були застосовані в договорі, буде превалюючою.

В договорі про надання послуг, в якому однією зі сторін є legal tech стартап, важливо чітко визначити всі питання, що стосуються прав інтелектуальної власності. Для цього потрібно зафіксувати, які права інтелектуальної власності будуть передаватись legal tech стартапу. Саме тому важливо пам'ятати про те, що авторські права можуть бути особистими майновими та немайними. Особисті немайнові права неможливо відчужити. У той час як майнові права інтелектуальної власності можна передати, прописавши це у договорі про надання послуг, чи за допомогою ліцензії (ліцензійного договору). Зазвичай в таких договорах зазначають про зобов'язання виконавця договору передати замовнику всі виключні майнові права інтелектуальної власності на твори, що були створені під час надання послуг, та на їх складові. Звідси випливає необхідність визначення того, що сторони мають на увазі під використанням творів, що були створені під час надання послуг. Відповідно до положень Цивільного кодексу України під використанням творів, зокрема, мається на увазі відтворення будь-яким способом та у будь-якій формі чи кількості; опублікування творів; переклад (в тому числі на іншу мову програмування); адаптація, переробка, інші подібні зміни. Зазвичай такі твори передаються замовникам на весь строк дії авторських прав без територіального обмеження в їх реалізації.¹⁴

Вищенаведені положення зазвичай закріплюються також і в договорах між звичайними ІТ-спеціалістами, які надають послуги розробки програмного забезпечення.

Також у відповідних договорах важливою умовою є термін дії договору, що має вказувати на дату початку та завершення або кількість днів, тижнів чи місяців, протягом яких діятиме договір про надання послуг. Розділ, що

¹⁴ Цивільний кодекс України № 435-IV в редакції від 10.10.2022/ Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

стосується права власності має давати чітке визначення того, чи може клієнт або постачальник послуг претендувати на право власності на будь-які фізичні продукти або інтелектуальну власність, вироблену під час співпраці з legal tech стартапом. В розділі, що стосується відповідальності сторін, зазвичай вказуються всі аспекти того, за які дії клієнт чи постачальник послуг несе відповідальність та якою вона буде.

Також досить часто в договорах про надання послуг вказують застереження про неконкуренцію, в якому уточнюється те, чи може контрагент працювати з одним із конкурентів legal tech стартапу. Вважаємо, що дане положення є надзвичайно важливим для успішної діяльності стартапу, оскільки у відповідній діяльності завжди є ознаки інноваційності діяльності, саме тому важливим є зазначення таких умов.

Також важливим є зазначення того, чи може особа, що укладає зі стартапом договір про надання послуг, залучати субпідрядників та на яких умовах.

Договір про нерозголошення.

Майже всі підприємства мають конфіденційну інформацію та для багатьох стартапів конфіденційна інформація є основним нематеріальним активом. Під час своєї діяльності стартапи діляться, отримують та обмінюються конфіденційною інформацією з клієнтами, постачальниками та іншими учасниками ділових відносин. Договірні зобов'язання щодо конфіденційності є фундаментальними та необхідними для захисту сторін, які розкривають інформацію. Залежно від обставин ці зобов'язання можуть бути задокументовані в окремому договорі про нерозголошення конфіденційної інформації або в межах іншого цивільного договору.

Низка комерційних операцій і відносин передбачає або розкриття конфіденційної інформації однією стороною іншій, або взаємний обмін інформацією. В обох випадках сторони повинні мати укладений договір про нерозголошення конфіденційної інформації.

Наприклад, договори про нерозголошення конфіденційної інформації можуть використовуватися під час оцінки або залучення бізнес-консультанта або

консультанта з маркетингу чи агентства, де стартап обов'язково розкриватиме конфіденційну інформацію, щоб особа, що надає відповідні послуги могла виконати всі завдання, що були поставлені перед нею відповідним договором. Такі договори також можуть використовуватися під час отримання пропозицій від постачальників, розробників програмного забезпечення чи інших постачальників послуг, що зазвичай передбачає обмін інформацією про ціни, стратегії, а також обмін документами про персонал, методами ведення бізнесу, технічними характеристиками та іншою конфіденційною інформацією обох сторін.

Укладення стартапом договору про нерозголошення конфіденційної інформації має наступні переваги:

За допомогою укладення такого договору можна уникнути плутанини щодо того, яка саме інформація є конфіденційною у відносинах між стартапом та іншою стороною договору про нерозголошення конфіденційної інформації.

Договір про нерозголошення конфіденційної інформації також сприяє деталізації вимог щодо поводження з конфіденційною інформацією як для сторони, яка розкриває конфіденційну інформацію, так і для сторони, що отримує конфіденційну інформацію. Укладення такого договору допомагає надати максимальний захист комерційних таємниць legal tech стартапу та дотриманню стандартів поводження з конфіденційною інформацією, висвітлити питання, які опосередковано пов'язані з конфіденційністю.

Залежно від типу транзакції чи відносин, лише одна сторона може ділитися своєю конфіденційною інформацією з іншою (односторонній договір), або сторони можуть брати участь у взаємному обміні інформацією (двосторонній договір).

В односторонніх договорах про нерозголошення конфіденційної інформації зобов'язання щодо нерозголошення, обмеження доступу та використання стосуються лише сторони, яка є одержувачем конфіденційної інформації, але резолютивні положення можуть бути складені на користь будь-якої сторони.

У договорах про нерозголошення конфіденційної інформації, що є

взаємними, кожна сторона розглядається як та сторона, що розкриває свою конфіденційну інформацію і одночасно з цим така сторона вважається одержувачем конфіденційної інформації іншої сторони. У відповідних ситуаціях на обидві сторони будуть поширюватись ідентичні зобов'язання щодо нерозголошення, обмеження доступу та використання інформації, що розкривається іншою стороною.

За певних обставин сторони можуть ділитися певною конфіденційною інформацією одна з одною, але не на взаємній основі. Замість укладення договору про повну взаємну конфіденційність сторони укладають взаємний договір про нерозголошення конфіденційної інформації, в якому обсяг і характер конфіденційної інформації, яку кожна сторона розкриватиме, визначаються окремо, а їхні відповідні зобов'язання щодо нерозголошення, обмеження доступу та використання можуть відрізнятися відповідно.

Важливою метою договору про нерозголошення конфіденційної інформації є здійснення тих дій, які можуть допомогти запобігти несанкціонованому розкриттю інформації. Проте в такому договорі є певні ризики та обмеження, які включають наступне:

Інформація не вважається конфіденційною, якщо отримуюча сторона документально доведе, що така інформація:

1) на момент розкриття отримуючій стороні вже була опублікована чи іншим чином стала надбанням громадськості;

2) після розкриття отримуючій стороні стала надбанням громадськості інакше, ніж шляхом порушення договору про нерозголошення конфіденційної інформації отримуючою стороною;

3) була розкрита отримуючій стороні третьою стороною (що не є колишнім чи нинішнім працівником або підрядником розкриваючої сторони), котра, надаючи таку інформацію отримуючій стороні, не порушила жодного зобов'язання з конфіденційності;

4) була відома отримуючій стороні до моменту її одержання від розкриваючої сторони.

Загалом, одержувачі конфіденційної інформації зобов'язані зберігати конфіденційність інформації та не розголошувати її третім сторонам, за винятком випадків, прямо дозволених договором про нерозголошення конфіденційної інформації або законом. Обов'язки одержувача часто прив'язані до певного стандарту. Наприклад, договір про нерозголошення конфіденційної інформації може вимагати від одержувача підтримувати конфіденційність інформації, використовуючи той самий рівень обережності, який використовувався для захисту його власної конфіденційної інформації, але не менше, ніж розумний рівень захисту конфіденційної інформації.

Така умова в договорі про нерозголошення конфіденційної інформації є важливою, оскільки забезпечує стартапу можливість уникнення випадку витоку конфіденційної інформації у зв'язку із залученням субпідрядників або інших третіх сторін стороною, що отримує конфіденційну інформацію.

Отримувачі конфіденційної інформації повинні переконатися, що існують відповідні винятки із загальних зобов'язань щодо нерозголошення, зокрема щодо розкриття конфіденційної інформації. До таких винятків можна віднести наступні:

- 1) Розкриття конфіденційної інформації представникам сторони, що отримує конфіденційну інформацію. Більшість договорів про нерозголошення конфіденційної інформації дозволяють розкривати інформацію визначеним представникам з метою оцінки інформації та участі в переговорах щодо основного договору. Таким основним договором зазвичай є договір про надання послуг.
- 2) Розкриття конфіденційної інформації вимагається законом. Договори про нерозголошення конфіденційної інформації зазвичай дозволяють одержувачу конфіденційної інформації розкривати конфіденційну інформацію, якщо цього вимагає рішення суду або інший судовий процес. Такий одержувач зазвичай повинен повідомити сторону, що розкриває, про будь-який відповідний наказ (якщо це дозволено законом) і співпрацювати зі стороною, що розкриває, щоб отримати захисний наказ.

Сторони, які розкривають інформацію, зазвичай намагаються переконатися, що отримувачі зобов'язані мати подальші договори про нерозголошення конфіденційної інформації із будь-якими третіми сторонами, яким дозволено подальше розкриття конфіденційної інформації.

У цих випадках або отримувач, або особа, яка розкриває інформацію, можуть віддати перевагу тому, щоб ці треті сторони уклали окремі договори про нерозголошення конфіденційної інформації безпосередньо з розкривачем конфіденційної інформації.

Договір про нерозголошення конфіденційної інформації може діяти безстроково, охоплюючи розкриття сторонами конфіденційної інформації в будь-який час, або може припинити свою дію в певну дату чи у зв'язку з певною подією.

Незалежно від того, чи має загальний договір про нерозголошення конфіденційної інформації певний термін, зобов'язання сторін щодо нерозголошення можуть діяти протягом певного періоду. Типовими є періоди встановлені від одного до п'яти років. Термін часто залежить від типу інформації та того, наскільки швидко інформація змінюється.¹⁵

Судова практика у сфері розкриття конфіденційної інформації свідчить про певну неоднозначність у судових рішеннях. В основному це пов'язано з тим, що компанії не завжди мають змогу довести те, що їхніми співробітниками були порушені умови договору про нерозголошення конфіденційної інформації.

Для прикладу розглянуто позов Товариства з обмеженою відповідальністю «Сінкмобайлс». Відповідна справа була розпочата в 2017 році. Товариство з обмеженою відповідальністю «Сінкмобайлс» подало позов до Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області з метою стягнути заборгованість зі співробітника. Відповідна заборгованість трактувалась позивачем як штраф за порушення умов договору про нерозголошення конфіденційної інформації. Таким чином компанія вимагала стягнути з відповідача штраф, що складав 5

¹⁵ «NDA та угоди про конфіденційність: що вам потрібно знати»/Thomson Reuters Practical Law Режим доступу: <https://legal.thomsonreuters.com/en/insights/articles/confidentiality-agreements>

тисяч доларів США.

У позовній заяві позивач стверджував, що між ним та відповідачем було укладено договір про надання послуг з розробки програмного забезпечення. За словами позивача, відповідач в ході виконання договору про надання послуг, вів переговори з замовником компанії відповідача, що стосувались надання йому послуг особисто без участі позивача, запропонувавши замовнику нижчу ціну виконання послуг. Окрім цього між позивачем та відповідачем було укладено договір про нерозголошення конфіденційної інформації, яким, як стверджує позивач, було порушено відповідачем в ході здійснення переговорів.

Представником відповідача було подано відзив на позовну заяву. У відповідному відзиві зазначалась вимога відмовити в позові у зв'язку з тим, що позивач не зазначив у чому саме полягало порушення умов договору про нерозголошення конфіденційної інформації відповідачем. Як зазначив адвокат відповідача, позивач не зазначив, коли відбулось розголошення конфіденційної інформації, яку саме конфіденційну інформацію було розголошено та не підтвердив факт того, що відповідач укладав будь-який договір із відповідачем.

Окрім цього, адвокат позивача звернув увагу на те, що позивачем не було доведено, що відповідач володіє знаннями у сфері програмування на достатньому рівні, щоб здійснювати надання послуг з розробки програмного забезпечення та не довів факт того, що між відповідачем та особою, яка була замовником у позивача, відбувались будь-які переговори з відповідачем.

Як результат, справа вирішувалась до осені 2021 року та завершилась відмовою у задоволенні позову. Суд обґрунтував таку відмову тим, що сам факт того, що відбулось розголошення конфіденційної інформації не доведено.¹⁶

Іншим прикладом судового спору щодо нерозголошення конфіденційної інформації можна вважати позов польської компанії «Іннотека»

Польська компанія «Іннотека» звернулась до суду із позовом щодо

¹⁶ Постанова Західного апеляційного суду №907/258/18 від 28 лютого 2019 року «Укладення, зміни, розірвання, виконання договорів (правочинів) та визнання їх недійсними, зокрема:; Розірвання договорів (правочинів); інші договори»// Єдиний державний реєстр судових рішень - Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80396820>

стягнення штрафу в розмірі трьох тисяч євро. В позові обґрутуванням позовних вимог компанії “Іннотека” було порушення умов договору про нерозголошення конфіденційної інформації фізичною особою-підприємцем Сорока О. І., з яким компанія “Іннотека” співпрацювала.

В матеріалах справи позивач зазначив, що за розголошення конфіденційної інформації відповідачем йому було нараховано штраф у розмірі 2 тисячі євро. Також 1 тисяча євро була нарахована за те, що відповідачем було порушено умови договору про нерозголошення конфіденційної інформації щодо недопущення конфлікту інтересів.

За даними відомими з матеріалів справи, співробітником начебто було передано конкретні файли третій стороні за допомогою використання електронної робочої адреси. Судом першої інстанції було задоволено позов частково.

У свою чергу, відповідний суд виніс рішення щодо стягнення з фізичної особи-підприємця Сорока О.І 2 тисячі євро та витрат на судовий збір.¹⁷

Проте згодом в апеляційному провадженні після перегляду справи у задоволенні вимог позивача було відмовлено. Суд обґрунтував таку відмову тим, що відповідне листування не містить електронного підпису, за допомогою якого можна було б здійснити ідентифікацію особи.

Суд при прийнятті рішення посилався на спеціальні нормативно-правові акти, що регулюють листування електронною поштою. Такими нормативно-правовими актами є Закон України "Про електронні документи та електронний документообіг", а також Закон України "Про електронний цифровий підпис" (відповідний закон був чинним на момент, коли виникли спірні правовідносини між сторонами, що брали участь у цій справі). Останній визначає правовий статус електронного цифрового підпису (ЕЦП), а також здійснює регулювання відносини, що виникають під час використання електронно цифрового підпису.

Відповідно до статті 5 Закону України «Про електронні документи та

¹⁷ Рішення Господарського суду Львівської області №914/2231/18 від 24 травня 2019 року «Справи позовного провадження; Справи у спорах, що виникають із правочинів, зокрема договорів»// Єдиний державний реєстр судових рішень - Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82130085>

електронний документообіг» електронним документом слід вважати - документ, в якому інформація зафіксована у вигляді електронних даних, такі дані мають включати обов'язкові реквізити документа. Законодавством визначається порядок та склад розміщення обов'язкових реквізитів електронних документів.

Посилаючись на ці та інші законодавчі акти судом було винесено рішення про те, що він не може вважати відповідні електронні листи належними, допустимими і достовірними доказами ¹⁸

Вважаємо, що до *інших* важливих договорів в сфері ІТ для успішної діяльності будь-якого стартапу належать:

- 1) Договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності — це договір, відповідно до якого одна сторона (особа, яка має виключні майнові права) частково або у повному складі передає другій стороні ці права відповідно до закону та на умовах визначених договором (ст. 1113 Цивільного Кодексу України).¹⁹
- 2) Договір про трансфер технології – договір, що укладається у письмовій формі між особами, яким повністю або частково належать та/або передаються майнові права на складові технології або технологію в цілому (ст. 1 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»)²⁰

На жаль, регламентований максимальний обсяг магістерського дослідження не дозволяє детально їх проанізувати.

На перший погляд, неукладення певних договорів не має значного впливу на те, наскільки успішною буде діяльність legal tech стартапів, проте наприклад будь-який витік конфіденційної інформації може призвести до значних

¹⁸ Постанова Західного Апеляційного суду Львівської області №914/2231/18 від 7 жовтня 2019 року «Господарські справи (до 01.01.2019); Майнові спори; Зовнішньоекономічна діяльність; Інша

¹⁹ Цивільний кодекс України № 435-IV в редакції від 10.10.2022/ Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

²⁰ Закон України про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій в редакції від 16.10.2020 / Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text>

репутаційних та фінансових збитків.

Висновки до Розділу 1

Отже, законодавство України наразі містить визначення поняття “стартап”, відповідно до якого до його основних ознак можна віднести те, що діяльність стартапів характеризується впровадженням новацій. Відповідна ознака стартапів створює передумови для регулювання їх діяльності як суб’єктів інноваційної діяльності, що має наслідком регулювання діяльності стартапів відповідно до положень Закону України «Про інноваційну діяльність».

Аналізуючи законодавчу базу України можна зробити висновки, що за останні декілька років регулювання діяльності стартапів вийшло на новий рівень. Про це свідчить наявність положень спеціального правового режиму Дія.City, що є сукупністю правових норм, якими визначаються права та обов’язки особи, що виникають, змінюються, а також припиняються у зв’язку з отриманням заяви про набуття, набуттям або втратою статусу резидента Дія.City.

За допомогою встановлення вимог визначених в підрозділі 1.2, без дотримання яких стартапи як резиденти Дія.City можуть втратити відповідний статус, відповідний режим сприяє більш стрімкому розвитку кожного стартапу, що стає резидентом. Такий розвиток стартапу зумовлюється необхідністю через певний час резиденства відповідати загальним вимогам режиму Дія.City до яких відноситься: встановлення середньої місячної заробітної плати для працівників не менш ніж 1200 євро; кількість гіг-спеціалістів та працівників повинна бути не менше 9 осіб; відсоток від доходу повинен бути не менше ніж 90 відсотків на рік та має бути відповідність конкретно визначеним напрямкам діяльності.

Таким чином впровадження такого режиму сприяє розвитку сфери інформаційних технологій на території України.

Окрім цього, відповідно до аналізу особливостей правового регулювання договірних відносин, можна зробити наступні висновки. Інноваційна складова

діяльності legal tech стартапу та факт того, що на сьогодні інформація відіграє фактично ключову роль у реалізації стратегії розвитку legal tech стартапу, зумовлює необхідність надзвичайно чіткої регламентації всіх умов договору про нерозголошення конфіденційної інформації. Безумовно, інші договори, що укладаються між членами команди в стартапі мають суттєве значення, проте враховуючи судову практику, що була наведена в підрозділі 1.2, а також наявність інноваційної складової в діяльності legal tech стартапу, зменшення потенційних ризиків витоку конфіденційної інформації є надзвичайно важливим.

Розділ 2

Особливості правового регулювання legal tech стартапу в Україні

2.1. Суб'єкти інноваційної діяльності.

Діяльність legal tech-стартапу поза сумнівом можна віднести до інноваційної. В інноваційному розвитку економічного процесу беруть участь різні типи суб'єктів. До них належать як суб'єкти, що здійснюють наукову та науково-технічну діяльність, так і фізичні особи, які є володільцями прав на об'єкти інтелектуальної власності, а також суб'єкти господарювання, що займаються впровадженням інновацій у виробництво чи надають послуги розробникам інновацій.

Характеру інноваційних правовідносини набувають в ході процесу виникнення відносин, що є пов'язаними із створенням, розробкою чи реалізацією нової продукції. У свою чергу, суб'єкти таких правовідносин виступають носіями суб'єктивних прав і обов'язків.

На території України чинним є закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV. Відповідно до статті 5 вищезазначеного закону до суб'єктів інноваційної діяльності належать фізичні і/або юридичні особи України, особи без громадянства, фізичні і/або юридичні особи іноземних держав, об'єднання цих осіб, які провадять в Україні інноваційну діяльність і/або залучають інтелектуальні та майнові цінності, займаються вкладенням своїх або запозичених коштів з метою реалізації інноваційних проєктів в Україні.²¹

Ю. Є. Атаманова виділяє такі групи суб'єктів серед учасників циклу інноваційного процесу:

1) розробники результатів інноваційної діяльності та нових ідей;

2) володільці прав на об'єкти інтелектуальної власності;

3) замовники, які з'являються як під час здійснення науково-технічної та наукової діяльності стартапом, так і під час реалізації об'єкта інтелектуальної власності як інноваційного продукту, інноваційної розробки, або інновації;

²¹ Закон України «Про інноваційну діяльність» в редакції від 12.04.2022 Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – ст.1 – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

4) суб'єкти інноваційної діяльності, що здійснюють доведення об'єкту інтелектуальної власності до рівня інноваційного продукту;

5) суб'єкти господарювання (інноваційно-впроваджувальної діяльності), які здійснюють залучення інновацій в сектор економіки і займаються реалізацією його у виробничому процесі.

Такий перелік учасників інноваційного циклу не є вичерпним переліком усіх суб'єктів, що є включеними до інноваційних відносин. Проте саме ці суб'єкти є особами, що проектують найбільшу зацікавленість у реалізації чи створенні інновацій²²

Досить часто критерієм, за допомогою якого можна здійснити визначення суб'єкта інноваційної діяльності є майнове або особисте немайнове право на об'єкт, що виникає в уповноваженої особи за договором або законом і посвідчується відповідним документом (ліцензією, патентом). Володільці вказаного права отримують статус суб'єкта інноваційної діяльності.

Такий критерій відповідає одному з підходів до визначення інноваційної діяльності, відповідно до якого вона, по суті, ототожнюється зі створенням і подальшою правовою охороною певних об'єктів інтелектуальної власності²³

Окрім цього, до суб'єктів інноваційної діяльності можна віднести технологічні парки. Їх особливістю є процес створення, який відбувається за рахунок створення бази, що складається з одного або декількох вищих навчальних закладів, до співпраці з якими залучаються окремі юридичні особи.

До учасників інноваційних структур можна також віднести будь-які організації, підприємства та установи незалежно від форм власності (з урахуванням обмежень, установлених законодавчими актами), а саме:

– науково-дослідні та проектно-конструкторські організації, що здійснюють свою діяльність за профілем інноваційної структури;

²² Теоретичні проблеми становлення інноваційного права України : монографія / Ю. С. Атаманова. – Х. : Факт, 2006. – С. 154.

²³ Підприємницьке право: підручник / І. В. Єршова. - Вид. 4-те, перероб. та дод. - М.: ВД «Юриспруденція», 2006. - С. 333-334.

- навчальні заклади, що здійснюють свою діяльність за профілем інноваційної структури чи спеціалізуються на підвищенні кваліфікації фахівців
- виробничі підприємства, що здійснюють впровадження результатів дослідно-конструкторських робіт та винаходів;
- інноваційні фонди, страхові фірми, комерційні банки;
- суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють надання юридичних послуг, а також послуг в галузі менеджменту, науково-технічної експертизи, маркетингу, транспорту, видавничої, рекламної та інформаційної діяльності.

Як підкреслює Жорнокуй Ю.М., учасниками інноваційної діяльності в основному є фізичні та юридичні особи. Проте в певних випадках учасниками інноваційної діяльності є неправосуб'єктні утворення, наприклад тимчасові творчі колективи ²⁴

Окрім цього, до суб'єктів інноваційної діяльності відносять так званих «бізнес-ангелів». «Бізнес-ангелом» є фізична особа, яка виступає як суб'єкт інноваційної інфраструктури, який займається інвестуванням в інноваційні, високоризикові стартапи, малі та середні підприємства.

Таких суб'єктів інноваційної діяльності досить часто називають «ангельськими інвесторами». Їх ознаками є те, що вони є акредитованими приватними інвесторами, що вирішують здійснити інвестиції на ранніх стадіях (досвід, гроші та час) у стартові компанії.

Інвестиції таких «бізнес-ангелів» забезпечують початкове фінансування стартапів. Метою таких інвестицій є підтримка компаній фінансово, а також підтримка з точки зору досвіду.

В Україні відсутнє визначення «бізнес-ангелів» на законодавчому рівні, а також спеціалізоване правове регулювання.

У Європейському Союзі діяльність таких суб'єктів інноваційної діяльності як «бізнес-ангели» є досить поширеною. При цьому особливістю їхньої

²⁴ Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект) : дис. канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ю. М. Жорнокуй. – Х., 2003. – С. 42–43.

діяльності, на відміну від звичайної інвестиційної діяльності, є переважне фінансування у новостворені підприємства.

Наразі українськими економістами було запропоновано звернути увагу на світову практику розвитку сфери інноваційної діяльності, що стосується впровадження діяльності інноваційних інвестиційних фондів. Такі інноваційні інвестиційні фонди зазвичай працюють самостійно або взаємодіють з державними інвестиційними компаніями, формують спільні фінансові фонди з метою заохочення до розвитку зацікавлених компаній; здійснюють залучення та створення спеціалізованих страхових компаній, які забезпечують страхування інноваційних ризиків; створюють банки реструктуризації і розвитку²⁵

З цього можна зробити висновок, що створення подібних утворень є невід'ємною частиною розвитку державної економіки та розвитку тих сфер, які потенційно сприятимуть залученню інвестицій в ті інноваційні проєкти, які здійснюють свою діяльність на території України.

На думку Атаманової В.С., важливою складовою інноваційних структур є наявність венчурних фондів. Їх головним призначенням є підтримка, допомога, полегшення та організаційне забезпечення інноваційних процесів.²⁶

Важливою складовою діяльності венчурного фонду є венчурне інвестування. В. О. Корецька-Гармаш надає таке визначення венчурному інвестування. Це послідовність дій, яка спрямована на трансформацію ресурсів, а саме капіталу, учасників венчурного інвестування в технічний супровід наукоємної продукції, яка є рушійною для забезпечення зміни технологічного укладу галузей промисловості і має на меті задовольнити потреби нових споживачів.²⁷

Венчурні фонди зазвичай фінансують підприємства лише до того часу, поки воно не набуде достатньої кредитоспроможності та розміру, щоб бути проданим.

²⁵ Інституціональні аспекти інноваційної діяльності підприємств / В. О. Сизоненко, О. Ю. Білоус // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 7. – С. 121.

²⁶ Теоретичні проблеми становлення інноваційного права України : монографія / Ю. С. Атаманова. – Х. : Факт, 2006. – С. 184; Тарадайко Т. О. Венчурне інвестування інноваційної діяльності

²⁷ Характеристика венчурного інвестування на машинобудівних підприємствах / В. О. Корецька-Гармаш // Вісн. Хмельн. нац. ун-ту. – 2010. – № 4. – Т. 2. – С. 59.

Середній строк венчурної інвестиції складає 3-5 років. В певних випадках він може досягати 7-8 років.

2.2. Основні організаційно-правові форми юридичних осіб - legal tech стартапів.

Перш за все варто звернути увагу на те, що інноваційна інфраструктура як така має на меті виконання функцій ресурсного забезпечення, а також сприяння реалізації інноваційних процесів. Відповідно до ч. 9 ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» інноваційна інфраструктура складається з сукупності організацій, підприємств, установ, їх об'єднань та асоціацій будь-якої форми власності, що забезпечують надання послуг із забезпечення інноваційної діяльності. До таких послуг можна віднести консалтингові послуги, фінансові, маркетингові, юридичні, освітні та інформаційно-комунікаційні ²⁸

Однією з найпоширеніших форм підприємництва є товариство з обмеженою відповідальністю.

Враховуючи всі види господарських товариств найбільш поширеними організаційно-правовими формами для функціонування legal tech стартапу є створення акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю.

Відповідно до положень Закону України «Про акціонерні товариства» акціонерним товариством є господарське товариство, в якому статутний капітал поділений на частки однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями. ²⁹

До основних переваг акціонерного товариства як організаційно-правової форми для здійснення діяльності стартапом можна віднести наступне. Важливою перевагою є можливість залучати інвестиції за рахунок розміщення акцій. Відповідна можливість є надзвичайно важливою для кожного власника стартапу

²⁸ Закон України «Про інноваційну діяльність» в редакції від 12.04.2022 Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – ст.1 – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

²⁹ Закон України «Про акціонерні товариства» в редакції від 06.10.2021 Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – ст.3 – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text>

та надає нові фінансові можливості для реалізації стратегії розвитку стартапу.

Окрім цього, акції в акціонерному товаристві виконують функцію підтвердження внеску кожного учасника, який надає можливість його власнику отримати право голосу під час акціонерних зборів. Відповідно до цього такі власники акцій отримують право впливу на процес управління компанією та дивіденди від прибутку. Акціонер може здійснити продаж своєї акції іншій особі і як результат вийти з акціонерного товариства. У випадку виникнення збитків акціонерного товариства його акціонери несуть ризик лише в межах вартості їх акцій, таким чином, окрім самих акцій, вони не втрачають нічого.

Наявність відповідної можливості має свої недоліки для стартапу, оскільки, особа, яка є власником стартапу, не зможе здійснювати контроль за тим, чи планує один з акціонерів продати свої акції, що може негативно вплинути на розвиток стартапу. Саме тому досить часто акціонери укладають між собою акціонерну угоду, що регулює механізм, відповідно до якого регулюються правовідносини між акціонерами. Відповідна угода регулює обов'язки та права акціонерів; питання, що стосуються вирішення конфліктних ситуацій, порядку розподілу прибутку стартапу; порядок, відповідно до якого обирається наглядова рада та правління; способи відчуження акцій.

Іншою організаційно-правовою формою, яка, на нашу думку, є поширеною для здійснення своєї діяльності стартапом, є товариство з обмеженою відповідальністю. Діяльність ТОВ регулюється положеннями закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Товариство з обмеженою відповідальністю – це господарське товариство, яке має поділений на частки статутний капітал і несе відповідальність щодо своїх зобов'язань лише своїм майном. Можливість нести відповідальність щодо зобов'язань лише майном ТОВ є суттєвою перевагою для діяльності стартапів.³⁰

У випадку, якщо ТОВ засновується декількома особами, відповідні особи зобов'язуються у разі необхідності визначити між собою взаємовідносини, що

³⁰ Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» в редакції від 26.09.2022 Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#n418>

стосуються створення ТОВ та укласти у письмовій формі договір, що регламентує порядок заснування ТОВ; умови, відповідно до яких здійснюватиметься спільна діяльність щодо створення ТОВ (корпоративний договір); розмір статутного капіталу, порядок і строки, протягом яких здійснюватиметься внесення вкладу кожного учасника та інші.

Окрім цього, закон не накладає жодних обмежень щодо розміру статутного капіталу, зокрема і шляхом внесення майнових прав інтелектуальної власності. Таким чином, засновники стартапу отримують більший рівень свободи щодо порядку здійснення своєї діяльності. Відповідальність щодо зобов'язань ТОВ несе лише майном товариства з обмеженою відповідальністю, що є важливою перевагою для забезпечення інтересів його учасників.

Вищим органом управління товариства з обмеженою відповідальністю є загальні збори учасників. Поточне керівництво діяльністю ТОВ здійснює виконавчий орган, який може бути колегіальним або одноособовим. Такий виконавчий орган є підзвітним загальним зборам учасників ТОВ.

Таким чином, саме ці дві форми є притаманними для стартапів, оскільки мають не складну процедуру реєстрації та сприяють активному залученню інвестицій до стартапу. Це зумовлено тим, що потенційні інвестори зазвичай мають більше довіри до юридичних осіб. Тому порівнюючи ТОВ чи акціонерне товариство, наприклад з фізичною особою-підприємцем, ймовірність отримання інвестицій у ТОВ чи акціонерного товариства більша, а тому відповідні дві організаційно-правові форми є більш вигідними. Враховуючи те, що залучення інвестицій відіграє надзвичайно важливу роль в діяльності стартапів їх засновники зазвичай обирають одну з цих двох організаційно-правових форм.

Висновки до Розділу 2

Одним із ключових пріоритетів розвитку інноваційної діяльності є розвиток економіки за рахунок зосередження ресурсів держави на найпріоритетніших напрямках підвищення конкурентоспроможності продукції, на внутрішньому і зовнішньому ринках та науково-технічному оновленні виробництва.

Наразі значна частина регулювання екосистеми стартапів України здійснюється відповідно до Закону України “Про інноваційну діяльність”. Законодавство України, що регулює таку діяльність сприяє виокремленню значної кількості суб’єктів, які беруть активну участь у забезпеченні реалізації мети розвитку інноваційної діяльності на теренах України.

В законодавстві України закріплено, що до суб’єктів інноваційної діяльності належать фізичні і/або юридичні особи України, особи без громадянства, фізичні і/або юридичні особи іноземних держав, об’єднання цих осіб, які провадять в Україні інноваційну діяльність і/або залучають інтелектуальні та майнові цінності, займаються вкладенням своїх або запозичених коштів з метою реалізації інноваційних проєктів в Україні. Проте наукова спільнота виокремила більшу кількість суб’єктів інноваційної діяльності, наприклад «бізнес-ангели» чи тимчасові творчі колективи.

У контексті legal tech стартапу найбільш вигідним для стрімкого розвитку інноваційного проєкту у сфері впровадження технологій у право є заснування акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю. Кожна з цих організаційно-правових форм має свої переваги. Таким чином, найголовнішими перевагами акціонерного товариства можна виокремити можливість залучати інвестиції за рахунок розміщення акцій акціонерного товариства та те, що у випадку виникнення збитків акціонерного товариства його акціонери несуть ризик лише в межах вартості їх акцій, таким чином, окрім самих акцій, не втрачають нічого.

Товариство з обмеженою відповідальністю має свої суттєві переваги, основні з яких полягають у можливості нести відповідальність щодо зобов’язань лише майном товариства з обмеженою відповідальністю. Таким чином, можна зробити висновок, що як акціонерне товариство так і товариство з обмеженою відповідальністю є досить вигідними організаційно-правовими формами для здійснення своєї діяльності стартапом.

Саме способи залучення інвестицій надають суттєву перевагу та роблять найбільш вигідними для діяльності стартапу ТОВ та акціонерне товариство. Як

зазначалось в розділі, юридична особа в потенційних інвесторів викликає набагато більше довіри, ніж ФОП, що сприяє активнішому залученню інвестицій, а тому робить ці дві організаційно-правові форми найбільш вигідними для здійснення своєї діяльності стартапом.

Розділ 3 Потенційні виклики та ризики під час діяльності legal tech стартапів в Європейському Союзі, США та Канаді.

3.1. Застосування права Європейського Союзу, США та Канади під час провадження діяльності legal tech стартапу.

Під час здійснення господарської діяльності legal tech стартапу важливо розуміти, що така діяльність може бути ускладнена іноземним елементом, що зумовлює необхідність врахування також окремих законодавчих актів іноземних держав. В цьому розділі нами буде розглянуто окремі питання нормативно-правового регулювання діяльності legal tech стартапів на прикладі Європейського Союзу, США та Канади як одних із найбільш розвинених ринків у сфері інформаційних технологій.

Загальний регламент захисту даних (General Data Protection Regulation)

Досить важливою складовою діяльності будь-якого стартапу є врегулювання питання збору даних клієнтів чи користувачів. В цьому контексті варто врегулювати питання як поширюються дані користувачів чи клієнтів, які дані можна поширювати та що варто зробити, щоб уникнути ймовірності витоку даних користувачів. Крім того, правильне врегулювання означеного питання має високе практичне значення, оскільки порушення законодавства щодо обробки персональних даних тягне за собою великі штрафи. В першу чергу варто зазначити, що на території України питання, що стосуються захисту персональних даних регулюють положення Закону України «Про захист персональних даних». Згідно з положень цього закону персональні дані - це відомості або сукупність відомостей про фізичну особу, що є ідентифікованою або може бути ідентифікована.³¹ У відповідному законі врегульовано низку важливих питань, що стосуються захисту персональних даних, а саме: хто належить до суб'єктів відносин, що пов'язані з персональними даними; які загальні вимоги до порядку обробки персональних даних; порядок повідомлення

³¹ Закон України «Про захист персональних даних» в редакції від 27.10.2022 Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

про обробку персональних даних, підстави такої обробки; знищення та видалення персональних даних та багато інших. У випадку, якщо стартап під час здійснення своєї діяльності отримує доступ до персональних даних суб'єкта персональних даних, тобто фізичної особи, щодо персональних даних якої здійснюється обробка, зберігання, збирання він зобов'язаний дотримуватись вимог відповідного закону. Проте, якщо стартап збирає, зберігає або обробляє персональні дані, що належать особам обробка персональних даних, яких підпадає під дію нижчеперелічених актів, такий стартап зобов'язаний дотримуватись положень вказаних актів також.

В Європейському Союзі діє Загальний регламент захисту даних (GDPR). Він набув чинності 25 травня 2018 року і замінив Директиву ЄС про захист даних та став новим законом Європейського Союзу про захист даних.³²

Як зазначають Ендрю Денлей, Марк Фолшам та Бріан Хітчен, коли GDPR став частиною європейського законодавства, виникла певна плутанина щодо того, на кого насправді поширюється цей закон. Відповідні експерти у сфері GDPR зазначають, що наразі в національній пресі та соціальних мережах поширюється інформація, яка негативно впливає на правильне визначення того, на кого дійсно поширюється цей закон.³³

Перш за все, GDPR застосовується щодо будь-яких компаній, які збирають, зберігають або обробляють персональні дані, що належать особам, які проживають в Європейському Союзі. Якщо фізична особа має у своєму розпорядженні персональні дані іншої фізичної особи і володіє ними з дозволу тої особи, персональні дані якої їй стали доступні, то GDPR на таку особу поширюватись не буде. З цього можна зробити висновок, що GDPR поширюється на всі організації, які обробляють персональні дані резидентів Європейського Союзу.

³² Загальний регламент захисту даних/Режим доступу: <https://gdpr-info.eu/chapter-4/>

³³ «GDPR» / Foulsham M., Hitchen, B. and Denley, A. Режим доступу: <https://www.perlego.com/book/1596211/gdpr-how-to-achieve-and-maintain-compliance-pdf>

Відповідно до Загального регламенту захисту даних, персональними даними є будь-яка інформація, що стосується ідентифікованої особи або особи, що може бути ідентифікована. В цьому контексті “особа, що може бути ідентифікована” означає особу, що може бути ідентифікована прямо чи опосередковано за допомогою ідентифікатора. Таким ідентифікатором може бути ім'я, ідентифікаційний номер, дані про місцезнаходження, онлайн-ідентифікатор або з одним чи кількома факторами, які характерні для фізичних, фізіологічних, генетичних, розумових, економічних, культурних чи соціальних особливостей такої фізичної особи.

Також варто звернути увагу на те, чи обробляються будь-які “дані спеціальної категорії” про людей, а саме:

- 1) Расова або етнічна приналежність
- 2) Політичні погляди
- 3) Релігійні або філософські переконання
- 4) Членство в профспілках
- 5) Генетика
- 6) Біометричні дані
- 7) Статеве життя або орієнтація

Дані спеціальної категорії вимагають особливо уважного ставлення відповідно до GDPR.

Згідно з Загальним регламентом захисту даних під обробкою персональних даних слід розуміти будь-яку операцію або набір операцій, які здійснюються з персональними даними або наборами персональних даних за допомогою автоматизованих засобів чи збір, запис, організація, структурування, зберігання, адаптація або зміна, пошук, консультації, використання, розголошення шляхом

передачі, розповсюдження або іншим чином надання доступу, узгодження або комбінування, обмеження, видалення або знищення персональних даних.³⁴

GDPR є законодавством Європейського Союзу, *але поширюється на будь-яку компанію, яка зберігає або обробляє персональні дані громадянина Європейського Союзу або будь-кого, хто проживає в Європейському Союзі.* Теоретично, якщо компанія зареєстрована відповідно до законодавства України, а її клієнтами є громадяни Європейського Союзу, на таку компанію буде поширюватись дія GDPR, незалежно від того, чи відбувається обробка в Європейському Союзі чи ні.

Першим кроком засновників стартапу для того, щоб організувати його діяльність у відповідності GDPR, має бути визначення всіх персональних даних, які контролює стартап. Засновники стартапу повинні переконатися, що вони та члени команди мають повне розуміння того, які персональні дані збираються та обробляються.

Санжей Шарма звертає увагу на важливість анонімізації персональних даних. Він визначає анонімізацію як процес зміни даних з метою усунення будь-якого зв'язку між інформацією та особою, персональні дані якої анонімізуються.³⁵

У випадках ефективної анонімізації даних GDPR не застосовується, оскільки інформація або стає такою, за допомогою якої неможливо ідентифікувати особу, або не відноситься до персональних даних особи. Анонімізація здійснюється двома поширеними методами.

Першим методом є узагальнення. Метод узагальнення полягає в тому, що дані групуються за певними ознаками (наприклад, вік), а характеристики суб'єктів даних розмиваються, що унеможлиблює їх ідентифікацію.

³⁴ Загальний регламент захисту даних-стаття 4/Режим доступу: <https://gdpr-info.eu/chapter-4/>

³⁵ Sharma, S. (2019) Data Privacy and GDPR Handbook. 1st edn. Wiley. Available at: <https://www.perlego.com/book/1323927/data-privacy-and-gdpr-handbook-pdf> (Accessed: 10 November 2022).

Другим методом є рандомізація. Як випливає з назви, точність даних знижується шляхом видалення будь-якого сильного зв'язку, який існує з основною інформацією, тим самим роблячи її невизначеною і нездатною до ідентифікації.

Ці методи часто застосовуються в дослідженнях і статистиці і можуть бути корисними, якщо бізнес не потребує персональних даних в комерційних цілях, але потребує їх для досліджень. Ефективно анонімізуючи дані, контролер може уникнути того, щоб підпадати під дію GDPR шляхом мінімізації збору даних та видалення надлишкових даних, які не є необхідними. Проте Санжей Шарма звертає увагу на те, що ЄС не передбачає стандартів щодо анонімізації даних, тому контролери повинні проводити аналіз своєї діяльності з обробки даних на базі оцінки ризиків, перш ніж визначати, чи підходять їхні методи анонімізації.

Також Санжей Шарма звернув увагу на важливість псевдонімізації даних. Як зазначає Санжей Шарма псевдонімізація - це процес усунення ідентифікації персональних даних таким чином, щоб для віднесення даних до суб'єкта була потрібна додаткова інформація. Це здійснюється шляхом заміни ідентифікаційних характеристик іншими показниками або шляхом кодування інформації. На відміну від анонімізації, цей процес не виводить бізнес за межі сфери дії GDPR, скоріше, він є рекомендованою формою захисту даних. Псевдонімізація є "технічним заходом", який може бути впроваджений для забезпечення конфіденційності даних.

Відповідно до правил GDPR існують різні розпорядники даних. До таких розпорядників даних належать контролер, процесор та отримувач.

- 1) Контролер - це та особа, що займається збором даних від резидентів Європейського Союзу та гарантує обробку даних. Також контролер несе відповідальність у випадку порушення вимог GDPR. Прикладом такого контролера може бути сайт, на якому особа здійснює замовлення або на якому здійснюється надання послуг споживачам.

2) Процесор - це та особа, що здійснює опрацювання даних від імені контролера. Вона так само як і контролер несе відповідальність за порушення вимог GDPR. Прикладом процесора може бути особа, що є постачальником хмарних послуг.

3) Отримувач - це той, хто розкриває персональні дані.

Кожну з цих ролей може мати як одна особа так і різні особи.

GDPR містить принципи, за якими має здійснюватись обробка персональних даних. До таких принципів належать:

- 1) Цільове призначення - особу, дані якої збираються, мають повідомити про ціль збирання її персональних даних, а також про те, для чого вони використовуватимуться.
- 2) Забезпечення рівня мінімізування даних. Стартап має забезпечити те, щоб у особи не запитувались дані, які не є необхідними для того, щоб забезпечити мету обробки даних.
- 3) Точність. Всі персональні дані, які є не точними та актуальними, мають бути видаленими.
- 4) Конфіденційність та цілісність. Персональні дані мають оброблятись таким способом, який забезпечує їх безпеку від витоку, втрати, знищення чи пошкодження.

Отже, щоб відповідати GDPR, стартап повинен мати відповіді на такі питання: де зберігаються особисті дані, де здійснюється обробка даних, які сторонні особи мають доступ до цих даних і які персональні дані фактично збираються чи використовуються. Якщо порівнювати GDPR та Закон України «Про захист персональних даних», то у них є багато спільного, серед основного можна виділити досить схоже визначення поняття, що є персональними даними фізичної особи.

Controlling the Assault of Non-Solicited Pornography and Marketing Act (CAN-SPAM ACT) (Закон «Про контроль за нападами порнографії та маркетингу без замовлення»)

Стартапам, які збираються провадити свою діяльність пов'язану з користувачами, що проживають на території Сполучених Штатів Америки, варто зважати на те, що на території Сполучених Штатів Америки діє CAN-SPAM АСТ. Це закон, який встановлює правила для комерційної електронної пошти, вимоги до комерційних повідомлень, дає одержувачам право вимагати припинення надсилання їм електронних листів та закріплює суворі покарання за порушення.

Незважаючи на свою назву, закон CAN-SPAM АСТ стосується не лише масової електронної пошти. Він охоплює всі комерційні повідомлення, які CAN-SPAM АСТ визначає як «будь-яке повідомлення електронної пошти, основною метою якого є комерційна реклама чи просування комерційного продукту чи послуги», включно з електронною поштою, яка рекламує вміст на комерційних веб-сайтах ³⁶

Законотворці самого ж CAN-SPAM АСТ зазначають, що електронна пошта стала надзвичайно важливим і популярним засобом комунікації. Відповідним засобом комунікації користуються мільйони американців в особистих та комерційних цілях. Цьому сприяє безоплатний характер користування електронною поштою та глобальне її поширення.

Для того, щоб діяльність стартапу відповідала вимогам CAN-SPAM АСТ, йому необхідно дотримуватись його вимог, до яких належить:

Уникання використання оманливих заголовків в електронних листах, які надсилаються від імені стартапу. Кожен заголовок електронного листа має

³⁶ CAN SPAM ACT/ Режим доступу: <https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/cases/2007/11/canspam.pdf>

містити правильну інформацію для одержувача. Електронний лист, надісланий стартапом, має завжди адресуватися правильній людині чи компанії.

Тобто працівники стартапу, які займаються надсиланням електронних листів до резидентів США / на території США, повинні переконатись в тому, що тема електронного листа відповідає його вмісту. Рядок теми має завжди точно визначати те, що потенційно може побачити отримувач, коли відкриє електронне повідомлення. Також необхідно звертати увагу на те, чи міститься в електронному листі реклама.

Важливою вимогою CAN-SPAM АСТ є вимога включати в електронний лист адресу відправника. Тому кожен стартап, який здійснює розсилку та на якого потенційно буде поширюватись дія CAN-SPAM АСТ повинен вказати в емейлі дійсну фізичну адресу стартапу.

Окрім цього, для дотримання вимог відповідного CAN-SPAM АСТ стартап повинен надати одержувачам можливість скасувати підписку. Кожне повідомлення, яке надсилатиме стартап, має містити очевидне посилання для скасування підписки, щоб відмовитися від майбутніх електронних листів від стартапу.

Ще однією вимогою відповідного акту є обов'язок скасувати підписку тих осіб, які повідомили про те, що вони більше не бажають отримувати електронні листи, надсилання яких стартап здійснює.

Представники школи права Чиказького університету, описали CAN-SPAM АСТ як «слабкий», а також зазначили, що він може у багатьох сферах, бути не таким ефективним, як мав би бути для того, щоб досягти мети припинити спам.³⁷ Лея Гамільтон також зазначає, що CAN-SPAM АСТ має значну частину недоліків. Проте Лея Гамільтон звертає увагу на те, що незважаючи на це велика частина позовів щодо недотримання положень CAN-SPAM АСТ були успішними.³⁸

³⁷ Preemption of State Spam Laws by the Federal CAN-SPAM Act/Режим доступу:

<https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5329&context=uclev>

³⁸ «Чи потрібно вам турбуватись з приводу позовів CAN SPAM АСТ» Лея Гамільтон/Режим доступу:

<https://blog.marketo.com/2016/07/do-you-need-to-worry-about-can-spam-lawsuits.html>

Однак у минулому були успішні судові процеси проти тих, хто порушував CAN-SPAM АКТ. За останні кілька років до суду було передано низку справ, що стосувались протидії спаму. Одним із таких випадків була судова справа компанії Jumpstart, яку в 2006 році оштрафували на 900 000 доларів США у Сан-Франциско. Підставою для цього стало надсилання електронних листів із неправдивими або оманливими заголовками.

Компанія Jumpstart пропонувала споживачам безкоштовні квитки в кіно в обмін на імена та адреси електронної пошти п'яти чи більше їхніх друзів, про це зазначила Федеральна Торгова Комісія (FTC)³⁹. Після отримання такої інформації від тих осіб, яким надсилались повідомлення, компанія Jumpstart надсилала особам, дані яких були надані, комерційні електронні листи. При цьому в адресі електронного листа в розділі, в якому зазначається те, від кого надіслано повідомлення, компанія Jumpstart зазначала адресу того користувача, який надав дані особи, якій лист надсилався. У таких емейлах зазвичай використовувались теми листа, які нагадували емейл особистого характеру, наприклад «Привіт», «З Днем святого Валентина», «З Новим роком» або «Час кіно. Поїхали». Таким чином комерційні електронні листи Jumpstart обходили деякі спам-фільтри та відкривалися споживачами, які вважали, що вони містять особисте листування.

Люди отримували шість або більше електронних листів із закликом приєднатися до акції FreeFlixTix, деякі із листів містили рекламу інших продуктів або послуг, які пропонували компанія Jumpstart або їх партнери. У багатьох випадках рядки теми електронної пошти вказували, що їхні друзі надсилають їм безкоштовні квитки, і багато людей, які намагалися відмовитися від рекламної акції, отримували подібні електронні листи тижнями після цього, згідно з заяв FTC.

³⁹ Заява Федеральної Торгової Комісії/Режим доступу:
<https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/cases/2006/03/0423176jumpstarttechnologiescomplaint.pdf>

Щоб отримати «безкоштовний» квиток у кіно, деяким споживачам довелося надати інформацію про свою кредитну картку одному з рекламних партнерів компанії Jumpstart і зареєструватися на одну з їхніх акцій. Деякі з рекламних партнерів компанії Jumpstart вимагали, щоб споживачі платили за акцію, тоді як інші робили так звані «безкоштовні» пропозиції, які споживачі мали скасувати пізніше, щоб уникнути стягнення плати.

Для порівняння, на території України чинним є Закон України «Про електронні комунікації». Відповідно до положень цього закону в повідомленні, що надсилається, має бути можливість відписатись. Також відповідний закон вимагає наявності згоди отримувача на отримання повідомлення. Проте немає чіткої регламентації того, як це має відбуватись.⁴⁰ Отже, в Україні в законодавстві у сфері електронних комунікацій також є такі вимоги як і в CAN-SPAM ACT.

Canadian anti spam legislation - Канадське законодавство про боротьбу зі спамом (CASL)

Канадське законодавство про боротьбу зі спамом є надзвичайно важливим для аналізу тенденцій боротьби зі спамом, оскільки відрізняється особливо високим рівнем вимогливості до процесу надсилання електронної пошти.

Канадське законодавство про боротьбу зі спамом (CASL) регулює всі комерційні електронні повідомлення та описує юридичні вимоги щодо їх розповсюдження. Як зазначає Євгеній Шакотько, у Канадському законодавстві про боротьбу зі спамом підхід є дещо іншим від американського законодавства, яке регулює боротьбу зі спамом. Основною відмінністю він вказує те, що відповідно до канадського законодавства для того, щоб отримати електронне повідомлення, необхідна попередня згода отримувача на таке отримання.⁴¹

⁴⁰ Закон України «Про електронні комунікації» в редакції від 14.09.2022 - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>

⁴¹ «Спам порушує право на приватне життя, але проблема може бути врегульована»/Євген Шакотько-Режим доступу:<https://zib.com.ua/ua/139979.html#:~:text=%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%85%D1%96%D0%B4%C2%>

У випадку, якщо відправником буде отримано повідомлення про те, що отримувач бажає відмовитись від того, щоб отримувати комерційну розсилку, відправник зобов'язаний не пізніше, ніж за 10 днів видалити таку електронну адресу зі списку розсилки. Строк такого видалення має бути не менший ніж 60 днів з того дня, коли було отримано повідомлення.

У випадку порушення таких норм застосовуються санкції, а саме штраф у розмірі до 10 мільйонів канадських доларів для юридичних осіб або одного мільйона доларів для фізичних осіб. Такий режим надання згоди називається режимом “opt-in”, він також застосовується в законодавстві Великої Британії та Австралії.

В режимі “opt-out”, який застосовується в законодавстві Сполучених Штатів Америки, компанії, що придбали в інших компаній бази даних, можуть піддатись ризику того, що власники емейл адрес, що вказані в цих базах, вже висловлювати своє бажання не отримувати листи, які можуть бути розсилкою.

У свою чергу, “opt-in” повністю нівелює будь-які підстави купувати бази даних, тому що використання таких баз даних буде незаконним

Комерційне електронне повідомлення відповідно до законодавства Канади визначається як будь-яке повідомлення, надіслане на електронну адресу з наміром заохотити одержувача брати участь у комерційній діяльності. Електронні адреси включають електронні адреси, облікові записи в соціальних мережах, телефонні облікові записи або будь-які подібні облікові записи.

Законодавство Канади про боротьбу зі спамом регулюється Канадською комісією з радіотелебачення та телекомунікацій (CRTC) у партнерстві з канадським Бюро з питань конкуренції та офісом уповноваженого з питань конфіденційності. Законодавство було прийнято, щоб зменшити шкідливий вплив спаму та створити більш безпечний і надійний онлайн-ринок. Будь-хто,

[AOCASL,%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D1%84%D1%96%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1](#)

хто надсилає комерційне електронне повідомлення, повинен виконувати вимоги, інакше ризикує переслідуванням або фінансовими штрафами.

CASL не дозволяє компаніям і окремим особам надсилати комерційні електронні повідомлення контактам, які не надали згоди, однак CASL не застосовується до всіх електронних листів. Електронні листи, необхідні для підтримки ділових стосунків, керування обліковими записами, програмами, транзакціями або з метою дослідження, не вважаються комерційним електронним повідомленням і, отже, не регулюються CASL.

Знову ж таки, на території України відповідна сфера регулюється положеннями закону України «Про електронні комунікації», в якому містяться інші умови щодо надання користувачем згоди, які полягають в тому, що користувач може отримати комерційне повідомлення не надавши перед цим свою згоду, проте він має право відмовитись від подальшого отримання таких листів.⁴²

3.2. Поширені юрисдикції для створення та ведення господарської діяльності legal tech стартапу закордоном

На сьогоднішній день значна частина органів влади по всьому світу розпочала впроваджувати legal tech рішення у свою діяльність. Проте незважаючи на це більшість змін, які були прийняті такими органами влади стосувались суто підвищення рівня компетенції працівників таких органів влади.

Наприклад, у 2016 році Американська асоціація юристів внесла зміни до свого типового правила щодо компетентності, вимагаючи від юриста «бути в курсі змін у законодавстві та його практиці, включаючи переваги та ризики,

⁴² Закон України «Про електронні комунікації» в редакції від 14.09.2022 - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>

пов'язані з практикою, включаючи переваги та ризики, пов'язані з відповідними технологіями».

У 2017 році Федерація правничих товариств Канади також запропонувала додатковий коментар до свого типового правила про компетентність, посилаючись на необхідність для представників юридичної професії прагнути до досягнення компетентності «відповідної до їхньої власної сфери практики та обставин».

У січні 2019 року, новостворена колегія адвокатів штату Каліфорнія створила «Робочу групу з впровадження технологій». На цю робочу групу було покладено завдання визначити можливі регуляторні зміни для покращення надання правових послуг та доступу до них.

Проте враховуючи вищенаведені факти найбільш ефективним способом розвитку legal tech є створення legal tech стартапу. В різних країнах наявні безліч відмінностей у сфері розвитку legal tech стартапів. Саме тому важливим є здійснити порівняльний аналіз екосистеми стартапів в країнах світу.

Німеччина.

Відповідно до даних дослідження Світового Банку, в рейтингу “Doing Business-2019” Німеччина посіла 24 місце зі 190 країн. Наразі у Німеччині діє програма Industry 4.0, що була впроваджена німецьким урядом. Її метою є впровадження технологій в економічну діяльність країни. Також в Німеччині існує широкий спектр приватних інвесторів, таких як Rocket Internet та German Startups Group. Вони здійснюють підтримку стартапів, що продемонстрували досить швидкий ріст.

Окрім цього, зараз в Німеччині існує велика кількість проєктів, метою яких є підтримка молодих підприємців. До таких проєктів можна віднести CyberForum.de, які допомагають розвивати стартапи у сфері технологій. Окрім цього, Берлінський Фонд підприємництва займається організацією постійних

спеціальних конференцій Entrepreneurship, а також організовує навчання для засновників стартапів в Entrepreneurship Campus ⁴³

Велика Британія.

Велика Британія є досить сприятливим місцем для розробки стартапу. Її особливістю є те, що вона має розвинену інфраструктуру, а також прозорий і дієвий механізм доступу до капіталу. Велика Британія займає третє місце у світі за об'ємом залучених інвестицій, перші два місця займають США та Китай. Наразі у Великій Британії здійснюється досить активний розвиток фінансової підтримки осіб, що займаються розвитком стартапів. До таких механізмів можна віднести можливість використовувати різноманітні інструменти і механізми необхідні для того, щоб отримати пільгові позики чи грантову допомогу, наприклад Subsidy Scheme, Finance Hub, BCRS Business Loans, ART Business Loans.

Наразі у Великій Британії здійснюють своє функціонування 38 центрів, в яких займаються реалізацією інноваційних проєктів. Їхня спеціалізація – це надання допомоги підприємцям, які є початківцями за допомогою консультацій, створення умов для початку господарської діяльності. Прикладом досить успішного стартапу є Revolut. Позиціонування себе ним здійснюється як такого, що є банком без відділень.

Швейцарія.

У Швейцарії в 2018 році було залучено рекордний обсяг інвестицій, а саме 1 млрд франків. За даними Swiss Venture Capital Report 2019, 2018 року в швейцарські стартапи заінвестували майже 1,24 млрд франків. Відповідна цифра на 32% більше, ніж за рік до цього, що свідчить про стрімкий розвиток стартапів

⁴³ «Формування інноваційних екосистем стартапів на прикладі німецьких вищих навчальних закладів», Литвин І.В., Мельник А.В. (2018), «Молодий вчений» № 4 (56), с. 799-805

в Швейцарії. Окрім цього за 2018 рік у Швейцарії відкрились 12 венчурних фондів.⁴⁴

Естонія.

Таллінн, який є столицею Естонії, досить часто іменують Кремнієвою Долиною в Європі. Це пов'язано з тим, що саме в Таллінні сконцентрована найбільша кількість стартапів «на одну людину». В Естонії було створено “Фонд розвитку Естонії”, а також організацію “Enterprise Estonia”. Вони надають інформаційну, а також фінансову підтримку новим підприємствам.

Зараз в Естонії функціонує не менш ніж 30 інструментів, за допомогою яких здійснюється підтримка стартапів. В основному в естонські стартапи інвестують з США, Фінляндії та Великобританії. Важливе місце у екосистемі стартапів Естонії посідають інкубатори та акселератори. Окрім цього, уряд Естонії активно підтримує й іноземні стартапи.

Отже, наразі в багатьох країнах світу досить стрімко розвивається сфера стартап діяльності, що свідчить про те, що особи, які бажають здійснювати свою діяльність у сфері розвитку юридичних технологій, а саме розпочинати свій legal tech стартап, матимуть значну підтримку міжнародної спільноти.

Висновки до Розділу 3

Отже, наразі інноваційна діяльність набуває потужного розвитку в багатьох країнах світу. Такий стрімкий розвиток зумовив наявність різного регулювання, а відповідно необхідність чіткого визначення особливостей законодавства, що може вплинути на діяльність legal tech стартапу.

Перш ніж розглядати конкуренту територію, слід звернути увагу на те, що незважаючи на стрімкий розвиток інноваційної діяльності, в багатьох країнах світу є певний рівень застарілості нормативно-правової бази. Саме тому, а також

⁴⁴ «Венчурний ринок у Швейцарії у п'яти питаннях і відповідях»/ SGE (2019) - Режим доступу: www.sge.com/ru/article/poslednie-novosti/20193-venture-explained

тому, що деякі законодавчі акти мають екстериторіальну дію, для забезпечення повноцінного регулювання відповідної сфери існує необхідність застосування дотичних законодавчих актів. До таких законодавчих актів, як зазначалось вище, можна віднести Controlling the Assault of Non-Solicited Pornography and Marketing Act (CAN-SPAM ACT) (Закон «Про контроль за нападами порнографії та маркетингу без замовлення»); Загальний регламент захисту даних (General Data Protection Regulation); Canadian anti spam legislation - Канадське законодавство про боротьбу зі спамом (CASL). Наявність подібних нормативно-правових актів сприяє регулюванню інноваційної сфери та захисту осіб від наслідків стрімкого розвитку інформаційної сфери.

Такі ознаки поточного стану інноваційної системи роблять актуальними необхідність розробки спеціалізованого законодавства у сфері розвитку стартапів з чіткими визначеннями того, як регламентується кожен етап розвитку стартапу починаючи з етапу розробки MVP до етапу здійснення ним повноцінної інноваційної діяльності.

Розділ 4

Охорона прав інтелектуальної власності в legal tech стартапі

Майнові права інтелектуальної власності складають суттєвий (якщо не основний) актив legal tech стартапу. В межах цього розділу ми плануємо розглянути основні ІР - складові стартапів.

4.1. Охорона торговельної марки legal tech стартапу.

Для того, щоб надати своєму стартапу повноцінну охорону, учасникам legal tech стартапу варто звертати увагу на те, чи є в них зареєстрована торговельна марка. Зареєстрована торговельна марка надає стартапам можливість уникнути ситуації, коли інша особа намагається скопіювати позначення стартапу та використати це на свою користь. Саме тому реєстрація торговельної марки є важливою складовою діяльності будь-якого стартапу.

Торговельні марки бувають трьох типів: зображувальна, комбінована та словесна. Зображувальні та комбіновані торговельні марки поділяються на кольорові та чорно-білі.

Всі торговельні марки класифікуються відповідно до Міжнародної Класифікації Товарів та Послуг (МКТП). Зараз є 45 класів товарів та послуг. Кожен з цих класів відрізняється один від одного залежно від переліку товарів та послуг. Власники стартапу, які бажають подати на реєстрацію торговельну марку можуть обрати певний клас з Міжнародної Класифікації товарів та послуг та подати торговельну марку на реєстрацію як в одному класі, так і в декількох класах. Залежно від того, скільки класів подаються на реєстрацію торговельної марки, вартість збору, який сплачується за подання, змінюється. Враховуючи те, що діяльність legal tech стартапу зазвичай пов'язана з впровадженням технологій у право відповідно до Міжнародної Класифікації товарів та послуг під діяльність legal tech стартапу найбільше підходить реєстрація торговельної марки в 45 класі послуг, який включає в себе надання юридичних послуг, а також 35 класі, що включає в себе послуги, що надаються особами або підприємцями, які

безпосередньо допомагають іншим промисловим або комерційним підприємствам в керуванні справами. Також варто звернути увагу на 09 клас МКТП, що включає в себе програмне забезпечення та 42 клас – послуги SaaS.

Перед тим, як подати на реєстрацію торговельну марку, стартапам рекомендується здійснити процедуру пошуку схожих чи аналогічних торговельних марок. Завдяки ній власники стартапу можуть максимально знизити свої шанси отримати відмову в реєстрації торговельної марки.

Після подання торговельної марки на реєстрацію експерти установи, що здійснює реєстрацію торговельної марки, перевіряють заявку на відповідність всім вимогам. У випадку, якщо при поданні було не дотримано всіх вимог, що стосуються формального заповнення заявки на торговельну марку, установа, що здійснює реєстрацію, надсилає про це повідомлення тому, хто подав таку заявку на реєстрацію. Після цього власники стартапу мають доопрацювати заявку та внести всі необхідні корективи.

Також тим, хто подає заявку на реєстрацію торговельної марки від імені стартапу, варто звернути увагу на те, що у випадку, якщо експерти установи, що здійснює реєстрацію торговельних марок, виявлять підстави для відмови у реєстрації торговельної марки, вони можуть надіслати відповідне повідомлення про ймовірність потенційної відмови у реєстрації. В такому разі протягом терміну, що визначений законодавством для надання відповіді на таке повідомлення, власники стартапу повинні надати відповідь на відповідне повідомлення.

Окрім цього потрібно чітко визначитись з тим, на території якої держави legal tech стартап планує здійснювати свою діяльність. Досить часто legal tech стартапи здійснюють свою діяльність на території США та Європейського союзу. Саме тому пропоную детальніше розглянути особливості отримання права на торговельну марку в цих юрисдикціях.

Сполучені Штати Америки

Процедура реєстрації торговельної марки в Сполучених Штатах Америки є досить схожою на процедури реєстрації торговельної марки в інших країнах світу. Потрібно визначити, хто буде заявником у відповідній заявці. Після цього необхідно підібрати конкретні класи відповідно до класифікації товарів та послуг. Рекомендується здійснити попередню перевірку того, чи є тотожні або подібні торговельні марки, які були подані на реєстрацію або вже зареєстровані.

Перш ніж подавати заявку на реєстрацію торговельної марки в Сполучених Штатах Америки, legal tech стартапу потрібно визначити те, яку процедуру реєстрації він буде використовувати. Можна подати знак на реєстрацію як такий, що вже використовується в торгівлі або як такий, що ще не використовується, але особа, що подає його на реєстрацію, має намір це робити в майбутньому.

Після того, як знак ідентифікований і товари і послуги перераховані, необхідно визначити, чи подаєте ви заявку на намір використовувати знак або заявку на використання. Необхідно, щоб ви або мали намір використовувати знак для товарів і послуг у міждержавній торгівлі або фактично використовували знак для товарів і послуг у міждержавній торгівлі.

Що стосується товарів, то міждержавна торгівля передбачає пересилання товарів через державні кордони зі знаком, розміщеним на товарі або на упаковці товару. Що стосується послуг, то міждержавна торгівля передбачає пропозицію послуги тим, хто знаходиться в іншому штаті, або надання послуги, яка впливає на міждержавну торгівлю (наприклад, ресторани, автозаправні станції, готелі і т.д.). Наприклад, якщо ви перебуваєте в Техасі, необхідно, щоб ви продавали свої товари споживачеві за межами штату Техас.

Заявка на намір використання може бути подана до фактичного використання знака в підприємницькій діяльності. Якщо компанія вже використовувала знак у своїй діяльності між штатами, можна подати заявку на використання. Якщо компанія використовує знак на одних товарах і послугах і має намір використовувати знак на інших, вона може подати заявку, в якій

будуть вказані деякі товари, що використовуються, і деякі товари, щодо яких є намір використання. Однак такі заявники на реєстрацію торговельної марки мають мати на увазі, що доки ними не буде подано всіх доказів використання знаку, торговельну марку зареєструвати вони не зможуть.

Необхідно надати докази використання знаку на товарах і послугах. USPTO вимагає надання доказів, які показуватимуть, як компанія фактично використовує знак у комерційній діяльності. Докази мають бути прикладом того, як знак використовується в підприємницькій діяльності.

Для товарів належним доказом використання є етикетки, бирки, упаковка або фотографії товару, які чітко показують використання знаку на упаковці або на самому товарі. Веб-сторінки можуть слугувати доказом використання в місці продажу за умови дотримання певних умов: має бути зображення або достатній текстовий опис товару, знак повинен знаходитися достатньо близько до товару, щоб споживачі могли асоціювати знак з товаром, а також має бути інформація про те, як замовити товар (як правило, кнопка "купити" на веб-сторінці).

Захист прав на торговельні марки через призму кіберсквотингу та доменних спорів.

Перш ніж розглядати питання кіберсквотингу, необхідно розглянути технічний контекст, на підставі якого виникають подібні спори.

По-перше, важливо зазначити, що система доменних імен була запроваджена не для будь-якої технічної необхідності функціонування, а виключно з метою надання допомоги користувачам легше запам'ятовувати назви конкретних веб-сайтів. Це пов'язано з тим, що фактичні адреси відомі як Інтернет-протокол складаються з чотирьох наборів цифр від 0 до 255, розділених крапками, наприклад, 123.245.35.67. За словами Вільяма Блека, система

найменувань доменів просто надає картографічну послугу, яка пов'язує задане ім'я з відповідним Інтернет-протоколом ⁴⁵

Система доменних імен дозволяє кожному Інтернет-сайту мати унікальне ім'я, яке легко запам'ятовується. Наприклад, з Президентом США можна зв'язатися по електронній пошті за адресою president@whitehouse.gov. Ця електронна адреса складається з двох частин: ідентифікатор користувача та доменне ім'я. Ідентифікатор користувача “президент” означає конкретну особу, підключену на цьому сайті, а доменне ім'я "whitehouse.gov" ідентифікує конкретний сайт в Інтернеті.

Найпоширенішим способом знайти щось в всесвітній мережі Інтернет - це ввести доменне ім'я, що містить назву торговельної марки або компанії, яку шукають особи.

Кіберсквотинг щодо торговельної марки є практикою реєстрації знака як доменного імені з метою отримання прибутку від нього шляхом його продажу, як правило, власнику торговельної марки. Поки кіберсквотер володіє доменним ім'ям, власник знаку не може зареєструвати свій знак як доменне ім'я. У цьому випадку кіберсквоттер порушує основні права власника торговельної марки на використання його торговельної марки.

Кіберсквотинг можна визначити як реєстрацію, торгівлю або використання доменного імені з недобросовісним наміром, тобто недобросовісним наміром отримати прибуток від репутації торговельної марки, що належить іншій особі. Після цього кіберсквоттер пропонує продати доменне ім'я особі або компанії, яка володіє торговельною маркою, що міститься в імені, за завищеною ціною. Термін походить від сквотингу, який є актом зайняття покинутого або незайнятого приміщення або будівлі, якими сквоттер не володіє, не орендує або не має дозволу на використання іншим чином

⁴⁵ «The Domain name System» Black, William in Edwards and Waelde (Eds) 'Law and the Internet: A framework for electronic Commerce' (2000: Hart Publishing) 125.

Кіберсквотер резервує доменне ім'я не для того, щоб підтримувати активний веб-сайт, пов'язаний з доменним ім'ям, а скоріше для того, щоб зв'язати сайт до тих пір, поки не буде знайдений покупець. Наприклад, найвідоміший обвинувачений у кіберсквотингу Денніс Тоеппен зарезервував сотні доменних імен, що відповідають відомим торговельним маркам, і став підсудним у кількох судових позовах. У справі *Panavisionv. Тоерпен* Тоуппен зарезервував доменне ім'я *panavision.com* і вимагав від компанії *Panavision* 13 000 доларів США за припинення його використання.

Тоерпен також зарезервував доменні імена, що складаються з торгових марок інших великих компаній, включаючи *Delta Airlines*, *Neiman Marcus*, *Eddie Bauer* та *Lufthansa*.⁴⁶

Коли *Panavision* подала позов, суд виніс рішення в порядку спрощеного провадження на її користь, дійшовши висновку, що поведінка Тоерпен порушила Федеральний закон про розмивання торговельних марок. Дев'ятий округ підтвердив це рішення в апеляції. Оскільки суди постановили, що кіберсквотинг сам по собі є комерційним використанням торговельної марки, достатнім для застосування положень Закону Ланхема про боротьбу з розмиванням торговельних марок, важливо звернути увагу на те, яку саме діяльність суди визначають як кіберсквотинг.

Якщо суди визначатимуть кіберсквотинг занадто широко, вони ризикують порушити баланс, який намагається забезпечити законодавство США про торговельні марки між вільною конкуренцією та захистом торговельних марок.

Однак права на торговельну марку не порушуються доменним ім'ям, якщо вона не існувала на момент реєстрації доменного імені. Такий вид кіберсквотингу є спекулятивним і законним. Джон Д. Мерсер також виділяє "невинний" кіберсквотинг, при якому особа, що реєструє доменне ім'я, порушує

⁴⁶ «Panavision проти Тоерпен»/ United States Court of Appeals, Ninth Circuit./ Режим доступу: https://scholar.google.com/scholar_case?case=18039958431907373662&q=141+F.3d+1316&hl=en&as_sdt=2002

права на торговельну марку "на основі певного не пов'язаного з нею інтересу до самого слова, без наміру завдати шкоди власнику торговельної марки. Але шкідливий вид кіберсквотингу полягає у навмисній недобросовісній торгівлі доменними іменами, які збігаються з існуючими торговельними марками або є розмиванням їх значення.

Джон Мекер пропонує відповідне визначення "незаконним кіберсквотером" слід вважати того, хто набуває доменне ім'я з єдиною метою отримання грошей або іншої вигоди від власника торговельної марки, не маючи наміру або бажання використовувати доменне ім'я, окрім як в якості інструменту для досягнення цієї мети.⁴⁷

4.2. Особливості патентно-правової охорони складових legal tech стартапу

Враховуючи особливість діяльності, що здійснюється legal tech стартапами, засновникам таких стартапів варто звернути увагу на такий важливий елемент охорони прав інтелектуальної власності як патентування. Досить часто трапляється так, що особи, які є винахідниками певної технології не отримують роялті за користування своєю розробкою, оскільки не знають особливостей патентно-правової охорони. В legal tech стартапі патентуванню може підлягати безпосередньо технологія, яка використовується.

Законодавством визначені свої критерії охороноспроможності до кожного об'єкта інтелектуальної власності. Патентування винаходу є важливим для повноцінного захисту від будь-якого несанкціонованого використання об'єкту третіми особами. Наявність в legal tech стартапу запатентованого винаходу (корисної моделі) підтверджує наявність у власника винаходу (корисної моделі) виключних прав інтелектуальної власності на винахід (корисну модель).

⁴⁷ "Cyber squatting: Blackmail on the Information Superhighway" John D. Mercer, (2000) 6 Boston University Journal of Science and Technology Law,

Особливість патентних правовідносин полягає у тому, що вони виникають з моменту отримання патенту, а не з моменту створення винаходу (корисної моделі).

До принципів патентного права науковці відносять такі:

1. Надання правової охорони лише тим розробкам, які були визнані патентоздатними в офіційному порядку.
2. Визнання виключних прав на використання запатентованого об'єкта за патентовласником.
3. Дотримання інтересів патентовласників.
4. Визнання та охорона законних прав та інтересів патентовласника, а також дійсного автора об'єкту патентного права.
5. Територіальність патентного права.
6. Активна реалізація патентних прав.⁴⁸

Особливість першого принципу полягає в тому, що патентно-правова охорона виникає лише з моменту здійснення формальної процедури, тобто отримання патенту. Лише ті розробники, які відповідають критеріям правової охорони, можуть отримати патент.

Відповідно до другого принципу за патентовласником об'єкта, що був запатентований, визнаються виключні права на використання такого запатентованого об'єкта. З цього випливає, що лише патентовласнику можуть належати права, які випливають з патенту. Патентовласник має певну монополію прав, які можуть бути обмежені лише у випадках і на підставі закону.

Наступним принципом є принцип розумного балансу інтересів суспільства та патентовласників. Він означає, що законом встановлюються певні межі патентної монополії приватних осіб, що є правовласниками на нові технічні рішення та дизайнерські рішення з певним обмеженням території правової охорони.

⁴⁸ «Правові основи інтелектуальної власності» проф. Перевалова Л.В., доц. Аврамова О.Є., ст.викл.Глізнуца М.Ю./ Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/286987907.pdf>

Згідно з четвертим принципом патентне право будується відповідно до взаємної системи охорони прав як патентовласника так і автора об'єкту. У свою чергу патентовласник зобов'язаний вказувати у своїй заявці ім'я автора об'єкту.

Принцип територіальності патентного права полягає в тому, що патентно-правова охорона надається за загальним правилом лише на території тієї держави, на території якої була подана заявка на видачу патенту.

Принцип активності реалізації патентних прав полягає в тому, що патентовласник повинен забезпечувати підтримку юридичної сили патенту шляхом сплати державного мита. У випадку несплати державного мита відбувається дострокове припинення дії патенту.

У свою чергу патент є техніко-юридичним документом, який видається заявнику на винахід, промисловий зразок чи корисну модель, який відповідає умовам патентоспроможності та підтверджує авторство, право власності та пріоритет на зазначені об'єкти.

Досить часто стартапи подають заявки на реєстрацію винаходу в Сполучених Штатах Америки. Це зумовлено стрімким розвитком інноваційної сфери на відповідній території.

Саме тому вважаю за необхідне розглянути ключові аспекти та особливості оформлення прав на винахід на території Сполучених Штатів Америки.

З точки зору того, що legal tech стартапи зазвичай потребують певного часу для залучення інвестицій та отримання певної аудиторії потенційних користувачів їхніми послугами, legal tech стартапу необхідно обирати саме ті способи охорони прав інтелектуальної власності, які є найменш ризиковими. До такого способу охорони прав інтелектуальної власності можна віднести попередню заявку на патент (англ. Provisional Patent Application).

Попередня заявка на патент є зручною альтернативою стандартній процедурі отримання патентування. Основною особливістю є фіксація того, що на момент подання попередньої заявки у вас була відповідна ідея винаходу з

оплатою за це набагато меншої суми, ніж у випадку подання заявки на отримання патенту за стандартною процедурою.

Така попередня заявка надає лише пріоритет на патентування ідеї. Такий пріоритет зберігає свою дію протягом 12 місяців. Відповідна стадія відрізняється від стандартної процедури патентування також тим, що під час неї винахід не підлягає перевірці на патентоздатність.⁴⁹

З вищезазначеного можна зробити висновок, що подання попередньої заявки на патент є надзвичайно вигідним механізмом для legal tech стартапів. Наявність такої заявки може допомогти засновникам legal tech стартапу під час здійснення переговорів з потенційними інвесторами, оскільки в такому разі у засновників буде підтвердження того, що технологія, що використовується в legal tech стартапі буде потенційно захищена.

Окрім цього досить часто бувають випадки, коли одразу оцінити ринковий потенціал інноваційного продукту складно. Для повноцінного аналізу того, наскільки успішним є розвиток legal tech стартапу потрібен час. Саме такий час надає наявність попередньої заявки на отримання патенту

Висновки до Розділу 4

Отже, для кожного legal tech стартапу надзвичайно важливою є охорона прав інтелектуальної власності, що зумовлено їх інноваційним характером. Результатами інноваційної діяльності є створення об'єктів інтелектуальної власності, які для уникнення ризиків рекомендовано зареєструвати за допомогою таких елементів законодавства у сфері інтелектуальної власності як торговельні марки та патенти.

Наявність торговельної марки забезпечує охорону прав інтелектуальної власності legal tech стартапу від недобросовісного зловживання позитивною репутацією legal tech стартапу. Торговельні марки мають надзвичайно важливі

⁴⁹ Consolidated Patent Law / Режим доступу:
https://www.uspto.gov/web/offices/pac/mpep/consolidated_laws.pdf

функції такі як рекламування даних послуг чи товару; вказують на певну якість послуг та товарів та виконують функцію забезпечення вирізнення послуги чи товару серед подібних, які існують в цивільному обороті.

Функція вирізнення послуги чи товару допомагає власнику торговельної марки під час надання послуг чи продажу товарів, а також потенційним споживачам чи користувачам під час вибору серед подібних послуг чи товарів серед аналогічних.

Також така функція торговельної марки як вказівка на джерело походження послуги чи товару відіграє важливу роль, оскільки забезпечує можливість за допомогою охоронного документу вказувати на місцезнаходження та ім'я власника торговельної марки.

Функція вказівки на якість при використанні торговельної марки не означає та не передбачає те, що використання торговельної марки виступає гарантією якості послуг та товарів. Виконання цієї функції торговельною маркою означає тільки те, що відповідні послуги та товари мають мати якість, що початково склала репутацію для такої торговельної марки.

Окрім цього, наявність зареєстрованого такого об'єкту інтелектуальної власності в legal tech стартапі сприяє забезпеченню зниженню ризиків потенційних фінансових збитків.

Що стосується забезпечення охорони прав інтелектуальної власності за допомогою реєстрації патенту, тут важливу роль відіграє визначення того, яку процедуру здійснення такої реєстрації найбільш вигідно обрати legal tech стартапу.

В будь-якому разі патентування є надзвичайно важливою складовою здійснення діяльності legal tech стартапом, якщо в його діяльності наявні ознаки інноваційності та патентоздатності.

Висновки

В цій роботі було розкрито поняття стартап та інноваційна діяльність крізь призму Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 526-р «Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року», Закону України «Про інноваційну діяльність» та Господарського кодексу. За результатами аналізу відповідних понять можна зробити висновок, що діяльність стартапів включає в себе інноваційну діяльність, а відповідно для чіткого окреслення поняття стартап варто враховувати таку його ознаку як інноваційність.

Legal tech стартап - це юридична особа, що займається впровадженням інформаційних технологій у право з метою пошуку масштабованої та повторювальної MVP, основною метою якої є покращення юридичних процесів шляхом зменшення рівня бюрократичних процесів під час реалізації громадянами своїх прав.

Досліджуючи джерела правового регулювання створення та діяльності стартапів варто враховувати його інноваційну складову, а також визначення, що закріплене в Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 526-р «Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року», відповідно до якого стартапом є юридична особа, що здійснює діяльність з впровадження новацій, які створюються самим підприємством чи передаються від інших суб'єктів господарювання. Таким чином в підрозділі 1.2 було проаналізовано джерела правового регулювання створення, до яких, окрім вищеперелічених, можна віднести Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та «Закон про акціонерні товариства» як закони, під регулювання яких підпадають дві найбільш вигідні для діяльності стартапу організаційно-правові форми - товариство з обмеженою відповідальністю та акціонерне товариство.

Також завдяки аналізу особливостей діяльності стартапу можна зробити висновок, що як і від імені будь-якого суб'єкта господарювання від імені legal

tech стартапу можуть укладатись договори з командою, замовниками, підрядниками. Відповідно вважаю за необхідне наголосити на тому, що надзвичайно важливу роль для успішного провадження діяльності legal tech стартапом варто приділяти особливу увагу безпеці конфіденційної інформації та включати у відповідний договір низку важливих вимог задля уникнення ризику витоку такої конфіденційної інформації.

Окрім цього, завдяки дослідженню питання суб'єктів інноваційної діяльності у сфері інформаційних технологій можна зробити наступні висновки. Виокремленню значної кількості суб'єктів, які беруть досить активну участь у забезпеченні реалізації мети розвитку інноваційної діяльності на території України сприяє наявність деталізованих положень щодо таких суб'єктів в Законі України "Про інноваційну діяльність". У свою чергу науковою спільнотою надано більш розгорнуті класифікації суб'єктів інноваційної діяльності, що зумовлено стрімким розвитком інформаційних технологій.

Такий стрімкий розвиток також зумовив те, що серед усіх потенційно можливих організаційно-правових форм діяльності стартапів було виокремлено дві основні найбільш вигідні форми, а саме товариство з обмеженою відповідальністю та акціонерне товариство, кожна з яких має свої суттєві переваги. Детальніше це питання висвітлене в Розділі 2.

Аналізуючи практику Європейського Союзу у сфері розвитку законодавства, що стосується інноваційної діяльності, можна зробити висновок, що правове регулювання інноваційної діяльності в країнах Європейського Союзу досягло високого рівня, про що свідчить наявність спеціальних програм підтримки стартапів та відповідного законодавчого регулювання. Зважаючи на стрімкий розвиток технологій та постійне застосування у своїй діяльності фактично кожною компанією, в тому числі стартапами, засобів електронного зв'язку таких як електронна пошта, детальний аналіз законодавства, що сприяє боротьбі зі спамом, є надзвичайно важливим. На території України діє Закон

України «Про захист персональних даних». У відповідному законі врегульовано низку важливих питань, що стосуються захисту персональних даних.

В цьому контексті можна виділити те, що в Європейському Союзі досить важливу роль в розвитку відповідного законодавства відіграв Загальний регламент захисту даних (General Data Protection Regulation). За допомогою відповідного акту було забезпечено високий рівень захисту від витоку конфіденційних даних. Окрім відповідного акту важливими є Controlling the Assault of Non-Solicited Pornography and Marketing Act (CAN-SPAM ACT) (Закон «Про контроль за нападами порнографії та маркетингу без замовлення»); Загальний регламент захисту даних (General Data Protection Regulation); Canadian anti spam legislation - Канадське законодавство про боротьбу зі спамом (CASL). Відповідні нормативно-правові акти були детально проаналізовані зважаючи на особливості діяльності стартапів як таких. З відповідного аналізу можна зробити висновок, що під час здійснення своєї діяльності засновникам стартапам варто надавати особливого значення положенням таких нормативно-правових актів, з метою уникнення потенційних ризиків.

Важливим елементом успішної діяльності стартапу є охорона прав інтелектуальної власності. Задля забезпечення всебічної охорони прав інтелектуальної власності legal tech стартап повинен звернути увагу на те, чи було ним здійснено реєстрацію торговельної марки. За результатами аналізу підрозділу 3.1 можна зробити висновок, що реєстрація торговельної марки на території кожної країни має свої суттєві особливості, які важливо врахувати під час підготовки до процесу подання заяви на реєстрацію торговельної марки.

Окрім цього, не можна залишати поза увагою необхідність реєстрації патенту на винахід у випадку патентоздатності технології стартапу, задля забезпечення всебічної охорони прав інтелектуальної власності та уникнення потенційних ризиків, які може спровокувати відсутність патенту на винахід. Так само як і під час реєстрації торговельної марки стартап повинен визначитись з процедурою, яку він застосовуватиме для отримання патенту. В цьому контексті важливою є

можливість подання попередньої заявки на патент, що є більш фінансово вигідною у випадку, якщо стартап лише розпочинає свою діяльність.

Список використаних джерел

1. Формування та розвиток стартапів в Україні: Тенденції та перспективи / Яцкевич І.В., Петрашевська А.Д., Кемарська Т.Г., - с.145 – Режим доступу: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_1/26.pdf
2. Розвиток стартапів в Україні – к.е.н. , доцент Оксенюк К.І. 2018 – с. 104 – 105 – Режим доступу: http://e-region.lutsk-ntu.com.ua/index.php/ekonomichni_nauky/article/view/42/42
3. Сучасна парадигма стартапів у бізнесі / Попко О.В., Мальчик М.В. – 2014 No 811. С. 276 - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2014_811_43
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 526-р Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>
5. Господарський кодекс України в редакції від 19.08.2022 Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – ст.325 – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
6. Закон України «Про інноваційну діяльність» в редакції від 12.04.2022 Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – ст.1 – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
7. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» в редакції від 26.09.2022 Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#n418>
8. Закон України «Про акціонерне товариство» в редакції від 06.10.2021 / Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text>

9. Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» №1667-IX в редакції від 15.07.2021 р. / Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>
10. Кодекс законів про працю України в редакції від 29.10.2022 . / Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
11. “Що таке угода про надання послуг” / Ніколас Лаванда – Режим доступу: <https://legalvision.com.au/write-service-agreement/>
12. Ключові умови включені в угоду про надання послуг»/Джесіка Андерсон – Режим доступу: <https://legalvision.com.au/understanding-service-agreements-key-terms/>
13. Цивільний кодекс України № 435-IV в редакції від 10.10.2022/ Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
14. Цивільний кодекс України № 435-IV в редакції від 10.10.2022/ Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
15. «NDA та угоди про конфіденційність: що вам потрібно знати»/Thomson Reuters Practical Law Режим доступу: <https://legal.thomsonreuters.com/en/insights/articles/confidentiality-agreements>
16. Постанова Західного апеляційного суду №907/258/18 від 28 лютого 2019 року «Укладення, зміни, розірвання, виконання договорів (правочинів) та визнання їх недійсними, зокрема:; Розірвання договорів (правочинів); інші договори»// Єдиний державний реєстр судових рішень - Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80396820>

17. Рішення Господарського суду Львівської області №914/2231/18 Початок формиКінець формивід 24 травня 2019 року «Справи позовного провадження; Справи у спорах, що виникають із правочинів, зокрема договорів»// Єдиний державний реєстр судових рішень - Режим доступу:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82130085>
18. Постанова Західного Апеляційного суду Львівської області №914/2231/18 від 7 жовтня 2019 року «Господарські справи (до 01.01.2019); Майнові спори; Зовнішньоекономічна діяльність; Інша зовнішньоекономічна діяльність»// Єдиний державний реєстр судових рішень - Режим доступу:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/84977283>
19. Цивільний кодекс України № 435-IV в редакції від 10.10.2022/ Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
20. Закон України про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій в редакції від 16.10.2020 / Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text>
21. Закон України «Про інноваційну діяльність» в редакції від 12.04.2022 Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – ст.1 – Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
22. Теоретичні проблеми становлення інноваційного права України : монографія / Ю. Є. Атаманова. – Х. : Факт, 2006. – С. 154.
23. Підприємницьке право: підручник / І. В. Єршова. - Вид. 4-те, перероб. та дод. - М.: ВД «Юриспруденція», 2006. - С. 333-334.
24. Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект) : дис. канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ю. М. Жорнокуй. – Х., 2003. – С. 42–43.

25. Інституціональні аспекти інноваційної діяльності підприємств / В. О. Сизоненко, О. Ю. Білоус // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 7. – С. 121.
26. Теоретичні проблеми становлення інноваційного права України : монографія / Ю. Є. Атаманова. – Х. : Факт, 2006. – С. 184; Тарадайко Т. О. Венчурне інвестування інноваційної діяльності
27. Характеристика венчурного інвестування на машинобудівних підприємствах / В. О. Корецька-Гармаш // Вісн. Хмельн. нац. ун-ту. – 2010. – № 4. – Т. 2. – С. 59.
28. Закон України «Про інноваційну діяльність» в редакції від 12.04.2022 Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – ст.1 – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
29. Закон України «Про акціонерні товариства» » в редакції від 06.10.2021 Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – ст.3 – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text>
30. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» » в редакції від 26.09.2022 Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#n418>
31. Закон України «Про захист персональних даних» в редакції від 27.10.2022 Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
32. Загальний регламент захисту даних/Режим доступу: <https://gdpr-info.eu/chapter-4/>

33. «GDPR» / Foulsham M., Hitchen, B. and Denley, A. Режим доступу: <https://www.perlego.com/book/1596211/gdpr-how-to-achieve-and-maintain-compliance-pdf>
34. Загальний регламент захисту даних-стаття 4/Режим доступу: <https://gdpr-info.eu/chapter-4/>
35. Sharma, S. (2019) Data Privacy and GDPR Handbook. 1st edn. Wiley. Available at: <https://www.perlego.com/book/1323927/data-privacy-and-gdpr-handbook-pdf> (Accessed: 10 November 2022).
36. CAN SPAM ACT/ Режим доступу: <https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/cases/2007/11/canspam.pdf>
37. Preemption of State Spam Laws by the Federal CAN-SPAM Act/Режим доступу: <https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5329&context=uclr>
[ev](https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5329&context=uclr)
38. «Чи потрібно вам турбуватись з приводу позовів CAN SPAM ACT» Лея Гамільтон/Режим доступу: <https://blog.marketo.com/2016/07/do-you-need-to-worry-about-can-spam-lawsuits.html>
39. Заява Федеральної Торгової Комісії/Режим доступу: <https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/cases/2006/03/0423176jumpstarttechnologiescomplaint.pdf>
40. Закон України «Про електронні комунікації» в редакції від 14.09.2022 - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>
41. «Спам порушує право на приватне життя, але проблема може бути врегульована»/Євген Шакотько-Режим доступу:[https://zib.com.ua/ua/139979.html#:~:text=%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D1](https://zib.com.ua/ua/139979.html#:~:text=%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%85%D1%96%D0%B4%C2%A0CASL,%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D1)

%84%D1%96%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1

42. Закон України «Про електронні комунікації» в редакції від 14.09.2022 -
Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>

43. «Формування інноваційних екосистем стартапів на прикладі німецьких вищих навчальних закладів», Литвин І.В., Мельник А.В. (2018), «Молодий вчений» № 4 (56), с. 799-805

44. «Венчурний ринок у Швейцарії у п'яти питаннях і відповідях»/ SGE (2019) -
Режим доступу: www.sge.com/ru/article/poslednie-novosti/20193-venture-explained

45. «The Domain name System» Black, William in Edwards and Waelde (Eds) 'Law and the Internet: A framework for electronic Commerce' (2000: Hart Publishing) 125.

46. «Panavision проти Тоерпен»/ United States Court of Appeals, Ninth Circuit./
Режим доступу:
https://scholar.google.com/scholar_case?case=18039958431907373662&q=141+F.3d+1316&hl=en&as_sdt=2002

47. "Cyber squatting: Blackmail on the Information Superhighway" John D. Mercer, (2000) 6 Boston University Journal of Science and Technology Law,

48. «Правові основи інтелектуальної власності» проф. Перевалова Л.В., доц. Аврамова О.Є., ст.викл.Глізнуца М.Ю./ Режим доступу:
<https://core.ac.uk/download/pdf/286987907.pdf>